

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΠΟΙΝΕΣ

Στή Ρώμη ή άρχή τής ισότητας τών πολιτών ένώπιον του ποινικού νόμου είχε περιορισμούς: ό νόμος ή τό έθιμο όριζαν για τό ίδιο άδίκημα διαφορετικές ποινές ανάλογα μέ τήν προσωπική κατάσταση του ένόχου (έλεύθερος ή δούλος επί Δημοκρατίας, *Honestiores* ή *Humiliores* επί 'Ηγεμονίας) ή έδιναν στον δικαστή τή δυνατότητα έπιλογής μεταξύ πολλών ειδών ποινών ή του παρείχαν τήν έξουσία νά κάνει διαβάθμιση τής ποινής όταν ό νόμος είχε προσδιορίσει τό είδος. Στήν πρώτη περίπτωση πρόκειται για νομική άνισότητα τών ποινών, στή δεύτερη έναπόκειται ό προσδιορισμός τής ποινής στή διακριτική εύχέρεια του δικαστή¹. Για τό ίδιο άδίκημα οι *honestiores* ύφίσταντο έλαφρότερες ποινές, ένψ οι *humiliores* αυστηρότερες. Στους *Honestiores* επιβάλλονταν μεταξύ τών άλλων οι ακόλουθες ποινές: *carpat*², *deportatio*³, *relegatio*⁴, *motio ab ordine*⁵. 'Η όλική ή μερική δήμηση ήταν παρεπόμενη ποινή. Στους *Humiliores* επιβάλλονταν: *summa supplicia*⁶, *carpat*, *metallum*⁷, *opus publicum*⁸, ένψ ή δήμηση δέν επιβαλλόταν σ' αυτούς μέχρι τόν τέταρτο αιώνα. Συχνά οι πηγές για τό ίδιο άδίκημα μνημονεύουν μίαν μόνον ποινή για μία από τίς δύο τάξεις και δύο ή τρείς ποινές, όχι όμως σωρευτικά, για τήν άλλη. 'Η ποικιλία αυτή τών ποινών *pro qualitate reorum* έπεκτείνεται και σέ νέα άδικήματα⁹. Αυστηρές,

όμως, ποινές (*crux*, *crematio*, *ad bestias*) επιβάλλονταν σέ όλους, άνεξάρτητα από κοινωνική τάξη, για όρισμένα άδικήματα όπως μās πληροφορεί ό Παύλος. Τά άδικήματα αυτά είναι: 1) έμπρησμός τής πόλεως κατά τήν διάρκεια στάσεως¹⁰, 2) ιεροσυλία¹¹, 3) λιποταξία¹², 4) ή παροχή φίλτρων που έχει ως συνέπεια τόν θάνατο¹³, 5) μαγεία¹⁴, 6) φόνος συγγενούς (*paricidium*)¹⁵. Οι νεώτεροι έρευνητές προσπάθησαν νά έρμηνεύσουν τό φαινόμενο αυτό τής επιβολής στους ένόχους διαφορετικής ποινής για τό ίδιο άδίκημα. Τό συμπέρασμα είναι ότι τό ποινικό δίκαιο είναι ή άντανάκλαση τής ίδιας τής κοινωνίας. 'Εφ' όσον οι νόμοι σέβονται τήν *dignitas* και τόν *honor* έξαιρουν αυτούς που τά έχουν από τό *summum supplicium*. 'Επιβάλλεται σ' εκείνους που στεροούνται *dignitas* και *honor*.

Οί αυτοκρατορικές διατάξεις που εκδόθηκαν από τήν εποχή του Μαξιμίνου και άφορούσαν τους χριστιανούς όριζαν και τίς ποινές που θά επιβάλλονταν στους παραβάτες. 'Ο Μαξιμίνος όρισε τήν θανατική ποινή για τους «*άρχοντες*» τής εκκλησίας που δίδασκαν τό ευαγγέλιο. Τήν θανατική ποινή επέβαλλε και ή διάταξη του Δεκίου για όσους δέν προσέφεραν θυσίες στους θεούς. 'Η πρώτη διάταξη του Βαλεριανού απαγόρευε στους έρωμένους τίς συγκεντρώσεις, τήν είσοδο στα κοιμητήρια και τους επέβαλλε νά θυσιάσουν επί ποινή *deportatio*. Σύμφωνα μέ τήν δεύτερη διάταξη οι συγκλητικοί, *viri egregii* και *ιππείς* που δεν προσέφεραν θυσίες στους θεούς έχαναν τά αξιώματά τους και τήν περιουσία τους. 'Εάν επέμεναν στήν άρνησή τους νά θυσιάσουν ή ποινή που τους επιβαλλόταν ήταν ή θανατική. Για τόν ίδιο λόγο οι *Matronae* καταδικάζονταν σέ δήμηση και έ-

¹⁰ Pauli Sent., 5.3.6 «*Incendiarium, qui consulto incendium inferunt, summo supplicio afficiuntur. Quodsi incuria eorum ignis evaserit, dupli compendio damnum eius modi sarciri placuit*».

¹¹ Pauli Sent., 5.19 «*Qui noctu manu facta praedandi ac depopulandi gratia templum irrumpunt bestiis obiciuntur; si vero per diem leve aliquid de templo abstulerint, vel deportantur honestiores vel humiliores in metallum damnantur*».

¹² Pauli Sent., 5.21 A. 2.

¹³ Pauli Sent., 5.23.14. «*Qui abortionis aut amatorium poculum dant, etsi id dolo non faciant, tamenquia mali exempli res est, humiliores in metallum honestiores in insulam amissa parte bonorum relegantur; quodsi ex hoc homo aut mulier perierit, summo supplicio afficiuntur*».

¹⁴ Pauli Sent., 5.23.15 «*Qui sacra impia nocturnave, ut quem obcantarent, defigerent, obligarent, fecerint faciendave curaverint, aut cruci suffiguntur aut bestiis obiciuntur*». 5.23.17 «*Magicae artis conscios summo supplicio affici placuit, id est bestiis obici aut cruci suffigi. Ipsi autem magi vivi exuruntur*».

¹⁵ Pauli Sent. 5.24.2. «*Hi etsi antea insuti culleo in mare praecipitabantur, hodie tamen vivi exuruntur vel ad bestias dantur*».

¹ Βλ. Th. MOMMSEN, Le droit pénal, III, σ. 389-406, G. CARDASCIA, L' apparition dans le droit des classes d' «*honestiores*» et d' «*humiliores*», εν R. H. D. 1950, σ. 319-320.

² Βλ. U. BRASIELLO, La repressione penale in diritto romano. Napoli 1937, σ. 215-245.

³ Βλ. U. BRASIELLO, δ. π., σ. 294 έπ., κυρίως 302-307.

⁴ U. BRASIELLO, δ. π., σ. 292-294.

⁵ U. BRASIELLO, δ. π., σ. 349.

⁶ U. BRASIELLO, δ. π., σ. 246-271.

⁷ U. BRASIELLO, δ. π., σ. 373 έπ.

⁸ U. BRASIELLO, δ. π., σ. 360-379.

⁹ Βλ. G. CARDASCIA, L' apparition dans le droit des classes, σ. 321 έπ., 480-481 - C. Th. 16.2.5.

ξορίζονταν. Οἱ Caesariani ἔχαναν τίς περιουσίες τους, περιέρχονταν σέ δουλεία καί δούλευαν στίς αὐτοκρατορικές γαῖες. Ἡ πρώτη διάταξη τοῦ Διοκλητιανοῦ ὄριζε ὅτι τὰ χριστιανικά κείμενα ἔπρεπε νά καίγονται καί ὅποιος ἦταν κάτοχος τέτοιων κειμένων γινόταν ἄτιμος ἂν ἀνῆκε στούς «ἐν τιμῇ» ἢ ἔχανε τήν ἐλευθερία του ἂν ἀνῆκε στούς humiliores. Ἡ τέταρτη διάταξη τοῦ 305 ὄριζε ὅτι ὅλοι οἱ χριστιανοί ἀνεξαρτήτως φύλου καί ἡλικίας ἔπρεπε νά θυσιάσουν μέ ἀπειλή ἐπιβολῆς θανατικῆς ποινῆς πού τήν ὄριζε ὁ δικαστής. Ἡ δευτέρα διάταξη τοῦ Διοκλητιανοῦ ὄριζε ποινή φυλακίσεως στούς προέδρους τῶν ἐκκλησιῶν. Τό 307 ἡ ἐπιβολή θανατικῆς ποινῆς περιορίζεται καί ἐπιβάλλονται ποινές ὅπως ἡ τύφλωση, ἀποκοπή τῶν κάτω ἄκρων, ἡ καταδίκη στά μεταλλεῖα χαλκοῦ τῆς κάθε ἐπαρχίας¹⁶.

Ἀπό ὅσα ἀναφέρθηκαν προκύπτει ὅτι οἱ ἡγεμόνες ὄριζαν διαφόρων εἰδῶν ποινές πού ἐπιβάλλονταν εἴτε σέ ὄλους τούς χριστιανούς εἴτε σέ ὀρισμένες κατηγορίες π.χ. τούς κληρικούς καί γιά ὀρισμένα ἀδικήματα, τήν ἀντικειμενική ὑπόσταση τῶν ὁποίων ὄριζε ἡ αὐτοκρατορική διάταξη. Ἡ πιό συνηθισμένη ποινή πού οἱ διατάξεις τῆς ἐποχῆς ὄριζαν ἦταν ἡ θανατική.

Τά κείμενα τῶν μαρτυριῶν ἀναφέρουν ὅτι οἱ χριστιανοί ὑπέστησαν ποικίλες ποινές. Πολλοί καταδικάζονταν, σύμφωνα πάντοτε μέ τὰ κείμενα αὐτά, σέ κεφαλική ποινή¹⁷. Κατ' ἀρχήν ἡ κεφαλική ποινή (poena capitis) εἶναι ἡ θανατική ποινή¹⁸. Ἐκτός, ὅμως, ἀπό αὐτήν μέ τόν ὄρο αὐτό νοεῖται καί ἡ ἀπώλεια τῆς ἐλευθερίας καί τῆς ιδιότητος τοῦ πολίτη¹⁹. Παρ' ὄλο ὅτι δέν ὑπάρχει εἰδική ὁρολογία γίνεται διάκριση μεταξύ κεφαλικῆς ποινῆς πού ἐπιφέρει θάνατο καί κεφαλικῆς ποινῆς πού δέν στερεῖ τόν καταδικασθέντα τῆς ζωῆς. Ὁ Καλλίστρατος²⁰ ὄριζει τίς διαβαθμίσεις ὡς ἐξῆς: «Capitalium poenarum fere isti gradus sunt. Summum supplicium esse videtur ad furcam damnatio, item vivi crematio, quod quamquam summi supplicii appellatione merito continetur, tamen eoquod postea id genus poenae adinventum est, posterius primo visum est, item capitis amputatio. Deinde pro-

¹⁶ Ο. π. σ. 44.

¹⁷ Βλ. π.χ. Ἀθανάσιος ἐπίσκοπος, An. Boll. 12 (1893), σ. 42 – Ἀντωνίνος, Ζεθινός, Γερμανός, Εὐσέβιος Μαρτ. Παλ. 9. 5 – Προκόπιος, Inédits byzantins σ. 192 – Πάμφιλος, A. SS. Jun. I, σ. 68, 69 – Ἰουλιανή καί Παῦλος, LATYSEV I, σ. 184.

¹⁸ Βλ. TH. MOMMSEN, Le droit pénal, III, σ. 241 – Γιά τήν ἱστορική εξέλιξη τῆς θανατικῆς ποινῆς στή Ρώμη βλ. TH. MOMMSEN, δ.π., σ. 280-286.

¹⁹ D. 2.11.4 – 48.19.2: «rei capitalis damnatum sic accipere debemus, ex qua causa damnato vel mors vel etiam civitatis amissio vel servitus contingit». – D. 48.1.2 «capitalia (crimina) sunt, ex quibus poena mors aut exilium est, hoc est aquae et ignis interdictio: per has enim poenas eximitur caput de civitate» καί D. 37.1.13 – 37.14.10 – Inst. 4.18.2.

²⁰ D. 48.19.28.

xima morti poena metalli coercitio, post deinde in insulam deportatio» καί ὁ Παῦλος²¹ «summa supplicia sunt crux crematio decollatio, mediocrium autem delictorum poenae sunt metallum, ludus, deportatio». Ὡς summa supplicia θεωροῦνται ἡ σταύρωση, ἡ πυρά, ὁ ἀποκεφαλισμός. Οἱ κατάδικοι δέν ἐκτελοῦνται μέ τήν τρέχουσα ἐννοια τοῦ ὄρου, ἀλλά ὑφίστανται μιὰ μακρά, ἀγωνιώδη καί θεαματική θανάτωση²². Ἡ θεαματική αὐτή καί μακρά ἀγώνια ἴσχυσε κυρίως γιά τούς χριστιανούς. Ὁ U. Brasiello²³ θεωρεῖ ὅτι τὰ summa supplicia εἶναι μᾶλλον ποινές sui generis παρά τρόποι ἐκτελέσεως τῆς θανατικῆς ποινῆς.

Ὁ τρόπος ἐκτελέσεως τῆς θανατικῆς ποινῆς δέν ἦταν νομοθετικά καθορισμένος. Ὡς ἐκ τούτου ἡ ἀρμόδια δικαστική ἀρχή, μέσα στά ὄρια πού καθόριζε τό ἔθιμο, ὄριζε τόν τρόπο ἐκτελέσεως τῆς ποινῆς. Ἀλλά καί ὁ καθορισμός τῆς ποινῆς στό ὕστερο δίκαιο ἦταν ἔργο τοῦ δικαστή. Καί αὐτό γιὰ τήν πάροδο τοῦ χρόνου ἐγκαταλείφθηκε τό σύστημα τοῦ νόμιμου προσδιορισμοῦ τῆς ποινῆς καί καθιερώθηκε ἡ ἐπιβολή ποινῶν προαιρετικῶν ἢ αὐθαίρετων²⁴.

Τήν περίοδο τῆς Δημοκρατίας ἡ ἐκτέλεση τῆς θανατικῆς ποινῆς γινόταν ἀμέσως μετά τήν ἐκδοση τῆς καταδικαστικῆς ἀποφάσεως. Δέν μεσολαβοῦσε δηλαδή ἕνα νόμιμο χρονικό διάστημα ἀπό τήν ἐκδοση μέχρι τήν ἐκτέλεση τῆς ἀποφάσεως. Μόνον ἡ ἔγκυος γυναίκα εἶχε τό δικαίωμα νά ζητήσει τήν ἀναβολή τῆς ἐκτελέσεως μέχρι τόν τοκετό²⁵. Στήν περίοδο τῆς Ἡγεμονίας συγκλητικό δόγμα τοῦ ἔτους 21 ὄριζε ὅτι ἔπρεπε νά ὑπάρχει ἕνα χρονικό διάστημα μεταξύ ἐκδόσεως καί ἐκτελέσεως τῆς ἀποφάσεως. Σέ δίκη τοῦ πέμπτου αἰῶνα στή Σύγκλητο ὀρίσθηκε ἕνα διάστημα τριάντα ἡμερῶν. Οἱ συγκλητικοί γιά νά δικαιολογήσουν τήν προθεσμία αὐτή ἐπικαλέσθηκαν εἰδικά τό συγκλητικό δόγμα τοῦ 21. Ἐδῶ ὑπάρχει προφανῶς σύγκρουση μεταξύ αὐτοῦ τοῦ συγκλητικοῦ δόγματος καί τῆς αὐτοκρατορικής διατάξεως τοῦ 382, πολύ μεταγενέστερης δηλαδή τοῦ συγκλητικοῦ δόγμα-

²¹ Pauli Sent. 5.17.3.

²² Βλ. D. GRODZYNSKI, Tortures mortelles et catégories sociales. Les summa supplicia dans le droit romain aux IIIe et IVe siècles, ἐν Du châtement dans la cité. Supplices corporels et peine de mort dans le monde antique, σ. 361 «...la torture maximale. Autrement dit les supplices ne sont pas «exécutés» au sens courant du mot, ils agonisent lentement. Et cette agonie es spectacle: spectacle du corps souffrant. Il s'agit pour le pouvoir répressif de montrer, dans l'horreur et par l'horreur son éclat, je dirais presque sa radiance et son efficacité: terreur disuasive à l'égard des sujets, tous considérés comme des coupables éventuels».

²³ U. BRASIELLO, La repressione penale nel diritto romano. Napoli 1937, σ. 250, 257.

²⁴ Βλ. TH. MOMMSEN, le droit pénal, III, σ. 244.

²⁵ TH. MOMMSEN, δ.π., σ. 247.

τος, ή οποία ανέβαλε την εκτέλεση τής αποφάσεως του αυτοκράτορα που επέβαλλε θανατική ποινή για τριάντα ημέρες²⁶. 'Εφ' όσον ή ρωμαϊκή νομοθεσία δέν καθόριζε ελάχιστη ή μέγιστη προθεσμία μεταξύ εκδόσεως και εκτέλεσεως τής αποφάσεως ό άρχων, ό όποιος ήταν επιφορτισμένος μέ τήν εκτέλεση τής ποινής, είχε τήν ευθύνη νά όρίσει τήν ήμέρα εκτελέσεως. Είχε, επομένως, τήν δυνατότητα νά τήν αναβάλλει για νά προβεί σέ νέες εξετάσεις τών καταδικασθέντων – τά μαρτύρια δίνουν πολλά σχετικά παραδείγματα – ή νά μήν εκτελέσει τήν απόφαση, πράγμα που συνέβαινε στην περίοδο τής Δημοκρατίας και τής 'Ηγεμονίας. 'Ετσι πολλές φορές ή θανατική ποινή μετατρεπόταν σέ ισόβια κάθειρξη²⁷. Τόν τρίτο, όμως, αιώνα ή εκτέλεση αποφάσεως που όριζε ως ποινή τήν θανατική και είχε εκδοθεί από διοικητή επαρχίας δέν μπορούσε νά καθυστερήσει περισσότερο από ένα χρόνο²⁸. 'Η διάταξη αυτή δέν ύπάρχει στην 'Ιουστιανιάνεια νομοθεσία²⁹.

Τά κείμενα τών μαρτυριών μνημονεύουν ότι ή πιό συνηθισμένη ποινή που επιβαλλόταν στους χριστιανούς ήταν ή «*ἀπότμησις τής κεφαλής ξίφει*». Στά «*έπικά μαρτύρια*»³⁰ ό χριστιανός καταλήγει νά καταδικασθεί στην ποινή αυτή, αφού προηγουμένως είχε καταδικασθεί σέ *summa supplicia* από τά όποια διασώζεται μετά από θεϊκή, συνήθως, επέμβαση. Τήν περίοδο τής 'Ηγεμονίας ή συνήθης θανατική ποινή ήταν ό άποκεφαλισμός «*ξίφει*». 'Ο Ευσέβιος στους Μάρτυρες Παλαιστίνης επιθεβαιώνει ότι ό άποκεφαλισμός ήταν ή συνηθισμένη ποινή που επιβαλλόταν στον Ρωμαιο πολίτη. 'Από τούς σαράντα τέσσαρες Μάρτυρες τής Παλαιστίνης οι είκοσι τρεις άποκεφαλίσθηκαν. 'Η εκτέλεση γινόταν μέ ξίφος. 'Ενώ μέχρι τήν 'Ηγεμονία τό όργανο εκτελέσεως τής θανατικής ποινής ήταν ό πέλεκυς, επί 'Ηγεμονίας αντικαταστάθηκε μέ τό ξίφος. 'Η νομοθεσία, μάλιστα, απαγόρευε τήν χρησιμοποίηση άλλων μέσων³¹.

'Η εκτέλεση γινόταν συνήθως έξω από τήν πόλη³². Οι συγγραφείς τών

²⁶ C. Th. 9.40.13 = C. J. 9.47.20 – Για τήν εξέλιξη και τήν εφαρμογή τής διατάξεως αυτής στο Βυζάντιο βλ. Κ. Α. ΜΠΟΥΡΑΡΑ, Καθολίσις και τυραννίς κατά τούς μέσους βυζαντινούς χρόνους. 1056 – 1081. 'Αθήνα 1984, σ. 82-84.

²⁷ Βλ. Th. MOMMSEN, Le droit pénal, III, σ. 247-248.

²⁸ Ulpianus, Coll. 11.7.4 «*ad gladium damnati confestim consumuntur vel certe intra annum debent consumi, hoc enim mandatis continetur*». – Pauli Sent. 5.17.2 «*Post abolitionem publicam a delatore suo reus intra tricesimus diem repeti potest, postea non potest*».

²⁹ Βλ. Th. MOMMSEN, Le droit pénal, III, σ. 248.

³⁰ 'Ο π., σ. 20.

³¹ D. 48.19.1 «*animadverti gladio oportet, non securi vel telo vel laqueo vel alio modo*».

³² Βλ. Ακυλίνα, A. SS. Jun. II, σ. 677 – Κυριακή, Inédits byzantins, σ. 309-310, Κοδράτος,

άγιολογικών έργων περιγράφουν μέ λεπτομέρειες τόν τόπο εκτελέσεως. 'Ο Είρηναος π.χ. εκτελέσθηκε κοντά στον ποταμό «*πρός τήν οὐτω καλουμένην γέφυραν 'Αρτεμιν*»³³. Τόν επίσκοπο τής Γόρτυνος Κύριλλο οι υπηρέτες «*άμάξη επιθέντες και ζευγος άροτήρων βοών υποθέντες άπήγαγον εις τόπον όρεινόν... 'Ελθόντες εις τόπον όχυρόν και τραχύτατον οὐτω καλούμενον Ράξον...*» τόν εκτέλεσαν³⁴. Τόν 'Ιέρωνα εκτέλεσαν «*έξω τής πόλεως εξαγαόντες επί γεωλόφου, έν φ προάστειόν τινος τών τής πόλεως μεγιστάνων ύπήρχε...*»³⁵. 'Ο Μαξιμιανός διέταξε «*τόν Νέστορα ως χριστιανόν άπενεχθήναι έν τοις δυτικοις τής πόλεως έν τή έπανομαζομένη χρυσέα πύλη...*»³⁶. Οι Μάξιμος, Ντάντας και Κυντιλιανός οδηγήθηκαν σέ περιοχή που άνηκε σέ αυτούς και εκεί εκτελέσθηκαν³⁷. Στην Κρήτη οι δέκα μάρτυρες εκτελέσθηκαν έξω από τήν πόλη «*εις τό καλούμενον μέχρι του νυν 'Αλώνιον – άνωτέρω δέ τουτο μικρόν τυγχάνει τής πόλεως*»³⁸. 'Ο Ευστος «*άποτέμνεται τήν κεφαλήν έξω που τών τειχέων τής πόλεως τό πέρας... έν τόπω οὐτω καλουμένω Κλιβομαρτίω (Clivus Martis)*»³⁹. 'Ο Κυπριανός και ή 'Ιουστίνα «*... παρά τόν ποταμόν Γάλλον τήν επί θάνατον ήγοντο...*»⁴⁰. Σέ μερικές, ελάχιστες περιπτώσεις δέν τηρήθηκε ή διαδικασία τής εκτελέσεως έξω από τήν πόλη: ό Νεόφυτος π.χ. εκτελέσθηκε μέσα στο δικαστήριο⁴¹.

'Από τά παραδείγματα που αναφέρθηκαν προκύπτει ότι ή εκτέλεση τής θανατικής ποινής γινόταν σέ κάποιο σημείο έξω από τήν πόλη όπου οδηγούσαν τόν μελλοθάνατο. 'Υπήρχε, όμως, και τόπος προκαθορισμένος όπου συνήθως εκτελούσαν τούς καταδίκους. Τόν 'Ιουλιανό π.χ. «*άπήγαγον*

Κυπριανός... A. SS. Mart. II, σ. 698, LATYSEV I, σ. 217 – Βάρος, Κλεοπάτρα..., A. SS. Oct. VIII, σ. 432 – 'Ακάκιος, P. G. 115 στ. 240 – 'Ανθιμος P. G. 115 στ. 184 – Βασίλειος επίσκοπος, A. SS. April. III, σ. LIII, LIX – Βαβύλας, Menaea Sept. 4 – Δάσιος, An. Boll. 16 (1897), σ. 14 – 'Ελικόνις, A. SS. Maii VI, σ. 743-744, 'Ιππόλυτος, An. Boll. 100 (1982) σ. 60 – Βλάσιος, LATYSEV I, σ. 334 – Γεώργιος, P. G. 115 στ. 160, A. SS. April. III, σ. XXIV – Κλαύδιος, 'Αστέριος, Νέων..., Menaea Oct. 30 – Καπιτωλίνα και 'Ερωτης A. SS. Oct. XII, σ. 217 – Κήρυκα και 'Ιουλίττα, LATYSEV II, σ. 175 – Ζηνόβιος και Ζηνοβία, P. G. 115 στ. 1317, A. SS. Oct. XIII, σ. 269 – 'Ιουλιανός, Menaea Sept. 12.

³³ Είρηναος επίσκοπος, LATYSEV I, σ. 283, A. SS. Mart. III, σ. 23*.

³⁴ Κύριλλος επίσκοπος A. SS. Jul. II, σ. 686, Studi e Testi 175, σ. 228-229.

³⁵ 'Ιέρων, A. SS. Nov. III, σ. 334.

³⁶ Δημήτριος, A. SS. Oct. IV, σ. 93, 100.

³⁷ Μάξιμος, Ντάντας, Κυντιλιανός..., A. SS. April II, σ. 975.

³⁸ Δέκα μάρτυρες, Κρητικά Χρονικά II, σ. 573, P. G. 116 στ. 573, Scritti agiografici II, σ. 398.

³⁹ Λαυρέντιος, Ευστος..., Inédits byzantins, σ. 292.

⁴⁰ Κυπριανός μάγος και 'Ιουστίνα, P. G. 115 στ. 880.

⁴¹ Νεόφυτος, B. Z. 75 (1982), σ. 4-5. Είναι ή μοναδική περίπτωση εκτελέσεως μέσα στο δικαστήριο που έχω βρει.

ἐπί τόν τόπον, ὁποῦ ἦν ἔθος ἀποτεμένεσθαι τούς καταδίκους» καί τόν Ἰσιδωρο «οἱ δήμιοι λαβόντες ἀπήγαγον εἰς τόν τόπον τῶν κολαζομένων»⁴².

Τήν εὐθύνη τῆς ἐκτελέσεως εἶχαν οἱ ἀξιωματικοί καί στρατιῶτες πού ἀνήκαν στό officium τοῦ διοικητή τῆς ἐπαρχίας καί συνήθως ἦταν οἱ ἴδιοι πού εἶχαν συλλάβει τόν χριστιανό καί εἶχαν παρακολουθήσει τήν δίκη του. Στρατιωτική δύναμη ὀδηγοῦσε τόν μάρτυρα στόν τόπο ἐκτελέσεως. Πλήθος ἀνδρῶν, γυναικῶν καί παιδιῶν ἀκολουθοῦσε καί παρακολουθοῦσε τήν ἐκτέλεση. Ἦταν χριστιανοί πού συμπαραστέκονταν στόν ὁμόπιστό τους⁴³ ἢ εἰδωλολάτρες πού χλευάζαν τόν μελλοθάνατο χριστιανό⁴⁴. Ὁ τρόπος, πού ἐσύρετο πολλές φορές ὁ κατάδικος ὡς τόν τόπο ἐκτελέσεως ἔδινε ἀφορμή στήν κακή συμπεριφορά καί μεταχείρισή του ἀπό τό πλῆθος τῶν εἰδωλολατρῶν πού ἀκολουθοῦσε. Τόν Κοδράτο π.χ. καί τούς συντρόφους του διέταξε ὁ δικαστής «*συρῆναι τῆς πόλεως ὑπτίους ἐκ ποδῶν δεσμηθέντας. Καί εἴλκοντο ἀφειδῶς...*»⁴⁵.

Οἱ φίλοι καί οἱ μαθητές πού ἀκολουθοῦσαν ζητοῦσαν πρὶν ἀπό τήν ἐκτέλεση νά μιλήσουν μέ τόν κατάδικο πρᾶγμα πού ἀπαγορευόταν. Κατάφερναν, ὅμως, νά ἔχουν μία τελευταία συνομιλία δωροδοκώντας τούς δημίους. Ὅπως προκύπτει ἀπό τά κείμενα τῶν μαρτυριῶν ἡ δωροδοκία παρά τις ποινές πού πρόβλεπε ἡ νομοθεσία ἦταν συνηθισμένη. Καί τά ποσά πού ζητοῦσαν οἱ φύλακες καί οἱ δήμιοι δέν ἦταν μεγάλα⁴⁶. Ἄλλοτε ἡ τελευταία αὐτή συνάντηση γινόταν κρυφά κυρίως ὅταν ἐπρόκειτο νά ἐκτελεστοῦν πολλοί μαζί. Τότε χωρίς νά γίνει ἀντιληπτός, ὁ χριστιανός, ὅταν οἱ δήμιοι ἦταν ἀπασχολημένοι μέ τήν ἐκτέλεση τῶν ἄλλων, συνομιλοῦσε μέ τούς δικούς του⁴⁷.

⁴² Ἰουλιανός, *Menaea Sept. 12* – Ἰσιδωρος, *A. SS. Maii* σ. 73*.

⁴³ Βλ. Κυριακή, *Inédits byzantins*, σ. 309-310, Βασιλεὺς ἐπίσκοπος, *A. SS. April III*, σ. LIX – Εὐλάμπιος καί Εὐλαμπία, *A. SS. Oct. V*, σ. 77, *P. G. 115* στ. 1065.

⁴⁴ Ὁ Κοδράτος καί οἱ σύντροφοί του «*ἐθάλλοντο ὑπὸ πάντων ὡς εἰπεῖν συγκλύδων τινῶν καί ἀγοραίων μεираκιῶν λίθοις τε καί ξύλοις, καί δτω δύναιτο ἕκαστος τρόπον, ἕως τῆς πόλεως ἀπηνέχθησαν ἕξω...*». Κοδράτος, *Κυπριανός...*, *A. SS. Mart. II*, σ. 698.

⁴⁵ Ὁ. π. σ. 698.

⁴⁶ Ὁ διάκος Ἐπιδοφόρος, ὁ ὁποῖος μαζί μέ ἄλλους χριστιανούς εἶχε ἀκολουθήσει τόν ἐπίσκοπο Ἀμασειᾶς Βασιλέα στόν τόπο τῆς ἐκτελέσεως «*προσλαθόμενος τούς δημίους δίδωσιν ὀλιγοστά ἀργύρια, παρακαλῶν ἐνδοῦναι τοῖς οἰκείοις αὐτόν προσομιλήσαντα ἅπερ ἂν αὐτῷ δοκεῖν. Τῶν ἀσμενέστατα παρησαμένων...*». Βασιλεὺς ἐπ., *A. SS. April. III*, σ. LIII.

⁴⁷ «*Ἐν ὅσῳ δέ περὶ τῶν πρώτων τελευτήν συνέβαινε ἀπασχολεῖσθαι τούς ὑπηρετάς τοῦ διαβόλου... ὁ Εὐπορος ἀφιδῶν εἰς τόν δχλον, μιά τινά τῶν αὐτοῦ συγγενῶν παρεστῶσαν, πίστιν ἀκριβῶς ἐνδεδυμένην καί σωφροσύνης μεστήν ὄντως γυναῖκα, τῇ χειρὶ προσκαλεσάμενος δίδωσι αὐτῇ τόν δακτύλιον, ὃν εἶχεν ἐν τῇ χειρὶ, καί τό εὐαγγέλιον ὅπερ ἐτύγγαθεν ἐπὶ τῷ τραχήλῳ φορῶν...*». Μάρτυρες δέκα, *Scritti agiografici II*, σ. 398, *P. G. 116* στ. 573.

Πρὶν ἀπό τήν ἐκτέλεση ὁ κατάδικος ὑφίστατο διάφορες ποινές ὅπως ἡ μαστίγωση, ἡ ὁποία νομικά περιλαμβανόταν στήν θανατική ποινή καί μπορούσε νά φθάσει μέχρι τόν θάνατο τοῦ καταδίκου. Στίς περιπτώσεις ἐκτελέσεως γυναικῶν καί στρατιωτικῶν οἱ ποινές αὐτές δέν ἐπιβάλλονταν, καθὼς ἐπίσης στίς περιπτώσεις διαφόρων τρόπων θανατώσεως πού ἐμφανίσθηκαν ἀπό τήν περίοδο τῆς Ἡγεμονίας καί μετὰ⁴⁸. Τά κείμενα τῶν μαρτυριῶν δίνουν διαφορετικές πληροφορίες, ὁ ἡγεμών π.χ. διατάσσει τήν Βάσσα, παρ' ὅλο ὅτι ἦταν γυναῖκα «*ξύλοις ἀδροῖς ἅπαν αὐτῆς τό σῶμα συντριβῆναι καί οὕτω τήν κεφαλὴν ἐκκοπήναι*»⁴⁹.

Πρὶν ἀπό τήν ἐκτέλεση ὁ χριστιανός ζητοῦσε χρόνο γιὰ νά προσευχηθεῖ, τόν ὁποῖον τοῦ ἔδιναν⁵⁰.

Τά κείμενα τῶν μαρτυριῶν δίνουν πληροφορίες γιὰ τόν τρόπο πού γινόταν ἡ ἐκτέλεση. Οἱ δήμιοι ἔστρωναν σενδόνι καί ὁ κατάδικος γυμνός γονάτιζε καί ἔκτεινε τόν τράχηλο⁵¹. Ἔδεσαν τό στόμα τοῦ μελλοθάνατου μέ ἓνα εἶδος φίμωτρου, τόν χαμό ἢ κημό⁵². Ἀρμόδιος γιὰ τήν ἐκτέλεση ἦταν ἀνώτερος ἢ κατώτερος ἀξιωματικός, συνήθως ὁ *speculator*, κατώτερος βαθμοφόρος, ὁ ὁποῖος ἀνῆκε στόν αὐτοκρατορικό στρατό ἢ στήν φρουρά ἢ στίς λεγεῶνες^{52α}, ἢ ὁ προτίκτωρ^{52β}. Ἐάν οἱ κατάδικοι ἦταν πολλοί παρί-

⁴⁸ Βλ. Th. Mommsen, *Le droit pénal*, III, σ. 279-280.

⁴⁹ Βάσσα καί τέκνα, *LATYSEV II*, σ. 302-303.

⁵⁰ Τά παραδείγματα εἶναι πολλά. Ἀναφέρω ἐνδεικτικά ὀρισμένα μαρτύρια: Ἀκυλίνα, *A. SS. Jun. II*, σ. 677 – Κυριακή, *Inédits byzantins*, σ. 309-310, Ἀκάκιος *P. G. 115* στ. 240 – Ἀνθίμος, *P. G. 115* στ. 184 – Βονιφάτιος, *P. G. 115* στ. 253, *Menaea Dec. 19* – Εὐλάμπιος καί Εὐλαμπία, *A. SS. Oct. V*, σ. 77, *P. G. 115* στ. 1065 – Εὐπλος, *P. G. 115* στ. 529, *Studi e Testi 49*, σ. 50, 52, 240, *LATYSEV II*, σ. 268 – Ἰουλιανός, *Menaea Sept. 12* – Ἰουλιανή, *Βυζαντινά 9* (1977), σ. 163-165, Βλάσιος, *LATYSEV I*, σ. 334 – Γεώργιος, *P. G. 115* στ. 160-161, *A. SS. April. III*, σ. XXIV – Μάξιμος, Ντάντας καί Κυντιλιανός, *A. SS. April. II*, σ. 975, Μάρτυρες δέκα, *Scritti agiografici II*, σ. 398, *P. G. 116* στ. 573 – Καπιτωλίνα καί Ἐρωτής, *A. SS. Oct. XII*, σ. 217 – Κήρυκας καί Ἰουλίττα, *LATYSEV II*, σ. 175, *A. SS. Jun. III*, σ. 27, *P. G. 120* στ. 172, *An. Boll. I* (1882), σ. 199, 206-207, Προκόπιος, *Inédits byzantins*, σ. 129-130, Τρύφων, *LATYSEV I*, σ. 6 – Πορφύριος, *An. Boll. 29* (1910), σ. 275 – Μώκιος, *An. Boll. 31* (1912), σ. 174-175.

⁵¹ Ὁ ἐπίσκοπος Εἰρηναῖος «*ἀποδύη πρόθυμος τά ἱμάτια, γυμνός ἴσταται, δέχη τήν τομὴν ξίφει...*», *Εἰρηναῖος*, *LATYSEV I*, σ. 283, *A. SS. Mart. III*, σ. 23*.

⁵² Οἱ δήμιοι «*τόν χαμόν κατὰ τοῦ στόματος τῆς Ἰουλίττας ἐπιδήσαντες, ἀπήγαγον εἰς τόν εἰθισμένον τόπον πληρῶσαι τό προσταχθέν*». Κήρυκας καί Ἰουλίττα, *A. SS. Jun. III*, σ. 27, *P. G. 120* στ. 172, *An. Boll. I* (1886), σ. 199, 206-207.

^{52α} Ἀκυλίνα, *A. SS. Jun. II*, σ. 677 – Βασιλεὺς ἐπ., *A. SS. April. III*, σ. LIII – Δάσιος, *An. Boll. 16* (1897), σ. 14-15, Εὐλάμπιος καί Εὐλαμπία, *A. SS. Oct. V*, σ. 77, *P. G. 115* στ. 1065 – Ἰουλιανή, *Βυζαντινά 9* (1977), σ. 163 – Θεόδωρος στρατηλάτης, *LATYSEV I*, σ. 35, *A. SS. Nov. IV*, σ. 87, 88, *Inédits byzantins*, σ. 80-85, *LATYSEV I*, σ. 334.

^{52β} Δημήτριος, *A. SS. Oct. IV*, σ. 93, 100 – Γιά τόν προτίκτωρα βλ. E. A. Sophocles, *Greek Lexicon*, s. v. προτίκτωρ.

σταντο περισσότεροι από ένας σπεκουλάτορες^{52γ}. Έκοθε τόν τράχηλο μέ τό ξίφος⁵³. Χαρακτηριστική είναι ή περιγραφή τής εκτελέσεως τής Φεβρωνίας «*Λαβών τό ξίφος ό στρατιώτης, κρατήσας τής κόμης τής κεφαλής αυτής, και άνακρούσας, ύποθείς τό ξίφος, ώς άν τις θυσιάσει πρόβατον, ούτως σφαγιάσας αυτήν, τήν άγίαν αυτής απέτεμεν κεφαλήν*»⁵⁴. Σέ μερικές περιπτώσεις ή δικαστική απόφαση όριζε και τό ξίφος μέ τό όποιος έπρεπε νά γίνει ή εκτέλεση. 'Ο Μαξιμιανός π.χ. διατάσσει νά εκτελεσθεϊ ό Νέστωρ «*τῷ ιδίῳ ξίφει*»⁵⁵.

Οί συντάκτες τῶν άγιολογικῶν κειμένων θέλουν νά εξάρουν τόν ήρωϊσμό τῶν χριστιανῶν τήν ώρα τής εκτελέσεως και άφηγοῦνται ότι ό ίδιος ό κατάδικος παρώτρυνε τόν δήμιο νά τόν εκτελέσει, όπως π.χ. ό έπίσκοπος 'Αμασειας Βασιλέας, ό όποιος «*μιᾶ πληγῆ εξέτελεσε τόν καλόν άγῶνα*»⁵⁶. 'Η έμφαση στη «*μιᾶ πληγῆ*» δίνει λαθή νά υποθέσωμε ότι ό δήμιος δέν έπιτύγχανε τήν θανάτωση μέ ένα κτύπημα, αλλά άκολουθοῦσαν και άλλα, πῶμα πού μεγάλωνε τήν άγωνία και τό μαρτύριο. Σέ άλλες περιπτώσεις δέν γινόταν εκτέλεση, γιατί ό χριστιανός μέ θεϊκή επέμβαση πέθαινε πρὶν εκτελεσθεϊ. 'Ο δήμιος, όμως, έκοθε τό κεφάλι «*διά τήν κέλευσιν τοῦ άρχοντος*»⁵⁷. 'Η εκτέλεση τοῦ Παντελεήμονα και τοῦ Νεόφυτου παρεκκλίνει από τόν συνηθισμένο τρόπο πού περιγράφηκε πιό πάνω. Τόν μέν Παντελεήμονα έδεσαν σέ μιᾶ έληά και στη συνέχεια «*πλήττουσι τόν αυχένα ξίφει*»⁵⁸, τόν δέ Νεόφυτο δέν άποκεφάλισαν αλλά «*κατά στέρνον αυτού διήλασαν τό ξίφος*»⁵⁹.

"Όταν οι χριστιανοί, πού έπρόκειτο νά εκτελεσθοῦν, ήταν πολλοί ό δικαστής όριζε κατά τή βούλησή του τήν σειρά θανάτωσης. Στην περίπτωση τοῦ Βαβύλα ό βασιλεύς έδωσε έντολή νά εκτελεσθοῦν πρώτα τά νήπια και κατόπιν ό Βαβύλας⁶⁰. 'Εάν δέν υπήρχε έντολή τοῦ δικαστή οι ίδιοι οι μελλοθανatoi ύποδείκνυαν στους δημίους τήν σειρά εκτελέσεως⁶¹. "Όταν οι

^{52γ} 'Ιέρων, Α. SS. Nov. III, σ. 334.

⁵³ «...ό καθ' εἰς αὐτῶν γονυκάμπαντες και τούς αυχένας εκτείναντες ξίφει τάς κεφαλὰς άπετμήθησαν...». 'Ιέρων, Α. SS. Nov. III, σ. 334.

⁵⁴ Φεβρωνία, Α. SS. Jun. V, σ. 30.

⁵⁵ Δημήτριος, Α. SS. Oct. IV, σ. 93, 100.

⁵⁶ Βασιλεύς έπίσκοπος, Α. SS. April. III, σ. LIII.

⁵⁷ Βλ. 'Ακυλίνα, Α. SS. Jun. II, σ. 677 - Κυριακή, Inédits byzantins, σ. 309-310, Εὐλάμπιος και Εὐλαμπία, Α. SS. Oct. V, σ. 77, Ρ. G. 115, στ. 1065.

⁵⁸ Παντελεήμων, ΛΑΤΥΣΕΝ II, σ. 221-222, Ρ. G. 115 στ. 476.

⁵⁹ Νεόφυτος, Β. Ζ. 75 (1982), σ. 4-5.

⁶⁰ Βαβύλας, Menaea Sept. 4.

⁶¹ Δέκα μάρτυρες, Scritti agiografici II, σ. 398, Ρ. G. 116, στ. 573. - Ο Κυπριανός «τό τοῦ θήλεος ύποπεύων άσθενές, τούς τήν άναίρεισιν επιτετραμμένους 'Ιουστίναν ήξίου διαχειρίσα-

κατάδικοι ήταν άνδρες και γυναίκες δέν γινόταν χωριστή εκτέλεση, αλλά εκτελοῦνταν μαζί⁶².

Στήν εκτέλεση ήταν δυνατόν νά παρίσταται και ό ίδιος ό δικαστής⁶³. 'Η εκτέλεση ήταν δημόσια, και όπως ήδη σημειώθηκε, πλήθος χριστιανῶν και ειδωλολατρῶν παρακολουθοῦσε. 'Εκτός, όμως, από τήν δημόσια εκτέλεση, εκτέλεση γινόταν και μέσα στη φυλακή ή στο δικαστήριο.

Παρ' όλο ότι ή νομοθεσία απαγόρευε τήν εκτέλεση μέ άλλα μέσα εκτός από τό ξίφος οι δικαστές, όπως προκύπτει από τά κείμενα τῶν μαρτυριῶν, παρέβαιναν τίς διατάξεις αυτές για τούς χριστιανούς. Μέ θέλη π.χ. θανατώθηκε ό Σεβαστιανός⁶⁴. 'Η Βρυέννη ύπενθυμιζει στην Φεβρωνία πῶς μαρτύρησαν άλλες μικρές κοπέλλες, πού θά πρέπει νά έχει ως παράδειγμα, όπως τήν Εὐτροπία «*ήτις δωδεκαετής οὔσα... ότι τοῦ δικαστοῦ κελεύσαντος αυτήν τοξευθῆναι εκτός δεσμῶν, ίνα φοβηθῆ και φύγη, άκούσασα τής μητρός, Τέκνον μου Εὐτροπία μή φύγης, έδεισεν τάς χειρας αυτής όπισθεν, και οὐκ έφυγεν, αλλά πληγεῖσα ύπό τοῦ τόξου, έπεσεν εἰς τό έδαφος...*»⁶⁵. Με όλο «*συνετριβησαν θιαίως τά σώματα*» οι μαθητές τοῦ Κοδράτου Οὐϊκτουρίνος, Οὐϊκτωρ και Νικηφόρος⁶⁶. Μέ τρίαίνα εκτελέσθηκε ό Μάμας⁶⁷.

'Ο πέλεκυς, πού ήταν τό πιό άρχαίο μέσο εκτελέσεως, απαγορεύθηκε μέ

σθαι πρότερον· οὐ γενομένου... και αυτός διά ξίφους εὐθύς τελειοῦται». Κυπριανός μάγος και 'Ιουστίνια, Ρ. G. 115 στ. 880 - 'Ο Παῦλος «*ἀξιῶι τούτους και 'Ιουλιανήν πρό αὐτοῦ δέξασθαι τέλος· έδεδίει γάρ τάς μηχανάς τοῦ δαίμονος· γίνεται τοῦτο, και πρώτη τήν κεφαλῆν άποτέμνεται, εἶτα και αυτός τόν αυχένα προτείνας δέχεται τήν τομήν*». 'Ιουλιανή και Παῦλος, ΛΑΤΥΣΕΝ I, σ. 184.

⁶² «... κατ' όμιν 'Ιπολύτου τάς κάρας άπετμήθησαν έννεα και δέκα τόν άριθμόν όντες, έν τε γυναίξί και άνδράσιν». 'Ιπόλυτος, An. Boll. 100 (1982), σ. 60.

⁶³ "Όταν έπρόκειτο νά άποκεφαλισθεϊ ό Εὐπλος ό ήγεμόν έδωσε έντολή «*τεθῆναι τόν θρόνον αὐτοῦ πλησίον τής φυλακῆς έμπροσθεν τοῦ λουτροῦ τοῦ όντος πλησίον αυτής κατά μεσημβριαν. Και καθεσθέντος αὐτοῦ επί τοῦ θρόνου εκέλευσεν άποκεφαλισθῆναι τόν Εὐπλον...*». Εὐπλος, Ρ. G. 115 στ. 529, Studi e Testi 49, σ. 50, 52, 240, ΛΑΤΥΣΕΝ II, σ. 268.

⁶⁴ Σεβαστιανός, Synax. Eccl. CP. στ. 322.

⁶⁵ Φεβρωνία, Α. SS. Jun. V, σ. 23.

⁶⁶ Κοδράτος, Κυπριανός..., Α. SS. Mart. II, σ. 698.

⁶⁷ Τά θηρία δέν πειράζουν τόν Μάμα. 'Ο ήγεμόν μέσα στο θέατρο «*προτρέπεται τινά τῶν ύπ' αυτόν κατά χεῖρα γενναίον σιδηρῶν κατά εκείνον σπλάγγων τρίαίναν διελάσαι. Και ό μέν άμφοτέραις κατά τοῦ μάρτυρος ταῦτην ώθει, ό δέ συναπορρόντα τῷ αἵματι διαβαστάζει τά έγκατα... και διά μέσου έρχεται φαιδρός τοῦ θεάτρου... και περιχαρῆς τής πόλεως έξεισιν... τήν ένδον τής φύσεως διάπλασιν επί τῶν χειρῶν περιφέρων. Αὐο τοῖνον στάδια προελθῶν, έπειδή άλις αὐτόν έχειν τῶν πόνων τῷ Χριστῷ έδόκει, επί τινος ύποκατακλίνεται σπηλαίφ*». Μάμας, ΙΑΝΝΟΥ: 'Αγ. Μνημεία, σ. 350, Κυπριακά Σπουδαί 30 (1966), σ. 136.

τήν πάροδο του χρόνου και αντικαταστάθηκε από τό ξίφος. Παρ' όλα αυτά χρησιμοποιείται και τόν τρίτο αιώνα⁶⁸. Οί σύντροφοι του Παφνούτιου οδηγήθηκαν σέ έρημο τόπο και οί στρατιώτες «κατέκοπαν αυτούς τοίς πέλεξιν»⁶⁹. Χρησιμοποιείται, επίσης, και τό μαχαίρι⁷⁰ και σπάνια ή λόγχη. Μέ λόγχη εκτελέσθηκαν ό Δημήτριος, τά δεκαπέντε παιδιά που άκολουθούσαν τόν Παφνούτιο, ό Νεόφυτος, ό Μάρκος και ό Μαρκελλίνος⁷¹.

Ή σταύρωση ήταν, μαζί μέ τόν άποκεφαλισμό μέ πέλεκυ, μία άπό τίς άρχαιότερες ποινές. Τήν επέβαλλαν οί βάρβαροι: Κέλτες, Σκύθες και κυρίως οί Πέρσες. Οί Ίουδαίοι δέν γνώριζαν τήν ποινή αυτή, οί Έλληνες τήν επέβαλλαν σπάνια και οί Ρωμαίοι τήν πήραν άπό τούς Καρχηδόνιους. Άνάμεσα στον άπαγχονισμό και τήν σταύρωση «il y a toute la différence qui sépare un traumatisme instantané et définitif d' une agonie qui peut durer plusieurs dizaines d' heures»⁷². Ήταν ποινή που επιβαλλόταν στους κακούργους⁷³, στους δούλους και γενικά θεωρείται άτιμωτική ποινή. Καταργήθηκε τά τελευταία χρόνια τής βασιλείας του Μ. Κωνσταντίνου κάτω άπό τήν επίδραση του χριστιανισμού, σύμβολο του όποιου ήταν ό σταυρός⁷⁴. Στίς νομικές πηγές ή λέξη *crux* = σταυρός άπαντάται έπτά φορές και άποκλειστικά στίς *Sententiae* του Παύλου. Ό Πανδέκτης, ό Θεοδοσιανός και Ίουστινιάνειος Κώδικας, ή Σύναξη Μωσαϊκών και Ρωμαϊκών Νόμων

(*Collatio legum mosaicarum et romanarum*) δέν άναφέρουν τόν σταυρό. Ή άπουσία τής λέξεως *crux* άπό τόν Πανδέκτη έχει προκαλέσει σύγχυση και πολλές συζητήσεις των νεώτερων έρευνητών, γιατί όλες οί φιλολογικές πηγές (και τά μαρτύρια) μνημονεύουν τήν σταύρωση στο μακρύ χρονικό διάστημα που καλύπτουν τά κείμενα του Πανδέκτη⁷⁵. Πολλοί επιστήμονες, έχουν άσχοληθεί μέ τό θέμα αυτό: άπό τόν GODEFROY και τόν CUIJAS μέχρι τόν P. FRANCHI DE' CAVALIERI, FERRINI, MOMMSEN, BRASIELLO, GARNSEY. Ό P. FRANCHI DE' CAVALIERI ύποστηρίζει⁷⁶, και ή θεωρία του έχει γίνει άποδεκτή άπό τούς περισσότερους επιστήμονες, ότι ό Τριθωνιανός και οί συνεργάτες του για λόγους θρησκευτικούς αντικατέστησαν τόν *crux* μέ τήν *furca*. Θεωρεί δηλαδή ότι ό όρος *furca*, ό όποιος έπαναλαμβάνεται πολλές φορές στον Πανδέκτη ένφ λείπει τελείως ό όρος *crux*, έχει παρεμβληθεί⁷⁷ άπό τούς συντάκτες του Πανδέκτη.

Ή σταύρωση γινόταν συνήθως έξω άπό τήν πόλη⁷⁸, δημόσια. Πλήθος ανθρώπων τήν παρακολουθούσε⁷⁹. Ό σταυρός ήταν ξύλινος⁸⁰, αλλά σέ έξαιρετικές περιπτώσεις για τήν εκτέλεση τής ποινής αυτής δέν χρησιμοποιούσαν τόν σταυρό, αλλά σταύρωναν τόν κατάδικο σέ δένδρο – ό Παφνούτιος σταυρώθηκε έξω άπό τήν πόλη σέ φοίνικα⁸¹ – ή σέ πέτρα⁸² ή σέ καταπέλτες⁸³.

⁶⁸ Βλ. TH. MOMMSEN, *Le droit pénal*, III, σ. 252-254. Για τό χρονικό διάστημα 128-398 ό J. P. CALLU, *Le jardin des supplices au Bas - Empire*, σ. 334 παρατηρεί: «Certes, il y a des retours à l' archaïsme: ainsi on décapite à la hache du licteur, au lieu d' employer le glaive du soldat, et ce recours à la securis est perçu au moins deux fois, comme un rétablissement de la discipline d' autrefois». Ή εξαίρεση, έπομένως, δέν ίσχυε μόνον για τούς χριστιανούς.

⁶⁹ Παφνούτιος, *An. Boll.* 40 (1922), σ. 339.

⁷⁰ Ό βασιλεύς «... σπασάμενος μάχαιραν τόν Εϋγραφον αυτοχειρί εξεκένησεν... συνανηρέθησαν δέ και ό Μηνάς και ό Έρμογένης, μαχαίραις των ύπηρετών του βασιλέως επιθεμένων αυτοίς». Μηνάς, Έρμογένης, Εϋγραφος. *Menaeva Dec.* 10.

⁷¹ «Του Δημητρίου άδιαλείπτως προσκαρτεροδντος και εύχομένου, άφνω στίφος στρατιωτών τή εύρηκτή επιστάν, τόν του Χριστου μάρτυρα ταίς λόγχαις κατηκόντισαν». Δημήτριος, *A. SS. Oct. IV*, σ. 93-94, 100, ΙΩΑΝΝΟΥ: Άγ. Μνημεία, σ. 46 – Οί στρατιώτες «περικυκλώσαντες αυτούς έξω τής πόλεως έλόγχισαν τούς δεκαπέντε έν εκείνη τή ήμέρῳ». Παφνούτιος, *An. Boll.* 40 (1922), σ. 338 – Τά θηρία δέν πείραζαν τό Νεόφυτο και ό ήγεμών «οιονει ταίς του θεάτρου κραυγαίς έμβροντιθείς... λόγχαις κατά στερνών και των πλευρών κρουσθηναί τόν Νεόφυτον τοίς δορυφόροις ένεκελεύσατο». Νεόφυτος, ΙΩΑΝΝΟΥ: Μνημεία, σ. 250.

⁷² Βλ. J. P. CALLU, *Le jardin des supplices au Bas - Empire*, σ. 337.

⁷³ Βλ. Ζηνόβιος και Ζηνοβία, P. G. 115 στ. 1312, A. SS. Oct. XIII, σ. 265, 269 – M. HENGEL, *La crucifixion dans l' Antiquité et la folie du message de la croix*. Paris 1981, σ. 64-84.

⁷⁴ Βλ. TH. MOMMSEN, *Le droit pénal*, III, σ. 254-258. Για τήν Ιστορική εξέλιξη των ποινών μετά τούς διωγμούς βλ. D. GRODZYSKI, *Tortures mortelles et catégories sociales*, σ. 361 έπ.

⁷⁵ Ό M. HENGEL στο έργο του *La crucifixion dans l' Antiquité et la folie du message de la croix*. Paris 1981 παραθέτει πολλά φιλολογικά κείμενα που περιγράφουν τήν εκτέλεση τής ποινής τής σταυρώσεως.

⁷⁶ Βλ. P. FRANCHI DE' CAVALIERI, *Della furca et della sua sostituzione alla croce nel diritto penale*, έν *Nuovo Bollettino di archeologia cristiana* 13 (1907), σ. 63-114.

⁷⁷ Για τά παρεμβλήματα στην κωδικοποίηση του Ίουστινιανού και τήν παρεμβληματολογία βλ. Δ. ΓΚΟΦΑ, *Ίστορία και Εισηγήσεις του Ρωμαϊκού Δικαίου*, Άθήνα 1986, σ. 167-168.

⁷⁸ Εϋτρόπιος, Κλεόνικος..., *LATYSEV I*, σ. 176-177, Ζηνόβιος και Ζηνοβία, P. G. 115 στ. 1312, A. SS. Oct. XIII, σ. 259, 265 – Τρόφιμος και Θαλλός, *LATYSEV I*, σ. 267-268. Ή δικαστική άπόφαση όριζε σέ όρισμένες περιπτώσεις τόν τόπο όπου θά γινόταν ή σταύρωση. Για τόν Λουκιλλιανό π.χ. όρίσθηκε τό Βυζάντιο. Λουκιλλιανός, Παύλα, *An. Boll.* 31 (1912), σ. 192, 84 (1966), σ. 27-28, *LATYSEV II*, σ. 10.

⁷⁹ Εϋτρόπιος, Κλεόνικος..., *LATYSEV I*, σ. 176-177, Τρόφιμος και Θαλλός, *LATYSEV I*, σ. 267-268, *Menaeva Mart.* 11.

⁸⁰ Βλ. Κοσμάς και Δαμιανός, *A. SS. Sept. VII*, σ. 470.

⁸¹ Παφνούτιος, *An. Boll.* 40 (1922), σ. 342.

⁸² Άλφειός, Ζώσμος..., *TAFEL*, σ. 34, «Προσηγνυνται τή πέτρα, όσα και ξύλω σταυρώσεως: και ούτω τή προσηλώσει μιμούνται τόν Χριστόν...».

⁸³ Ό κόμης Νικομηδείας πήγε στην κόμη Ποταμοί και τούς Ζήνωνα. Θεοπροπή και Άκίνδυνο «καταπέλταις προσηλώσας άνειλε. μη πειθομένους τοίς αυτού θεοίς θυσίαν προσενεγκειν». Άγαθόνικος και σύντροφοι, *LATYSEV II*, σ. 308, A. SS. Aug. IV, σ. 523.

Προτού άρχισει ή διαδικασία τής σταυρώσεως οί χριστιανοί ζητούσαν και τούς έδιναν χρόνο νά προσευχηθούν⁸⁴. Στη συνέχεια ό δήμιος καθήλωνε τόν κατάδικο στό ξύλο⁸⁵, γυμνόν μέ ένα περίζωμα γύρω από τήν μέση⁸⁶. Κάρφωνε τούς ήλους σέ διάφορα σημεία τοῦ σώματος. Τόν Λουκιλιανό καθήλωσαν στό κεφάλι, στά χέρια, στό στήθος, στά γόνατα και στά άναγκαία μέλη⁸⁷, τόν έπίσκοπο Νέστωρα στά χέρια και στά πόδια⁸⁸, τόν Καλλιόπιο στό κεφάλι μετά από παράκληση τής μητέρας του, ή όποία δωροδόκησε τούς δημίους μέ πέντε νομίσματα και παρακάλεσε «*όπως επί κεφαλήν σταυρωθῆ, μή όμοίως τοῦ Χριστοῦ*»⁸⁹.

Οί χριστιανοί έμεναν έπάνω στό σταυρό για άρκετό χρονικό διάστημα έως ότου πεθάνουν. 'Ο Παφνούτιος έμεινε «*άπό δευτέρας ώρας έως έννάτης*» και οί Τρόφιμος και Θαλλός «*έπί ώρας ικανά*»⁹⁰. Τόν τόπο τής σταυρώσεως φρουρούσαν στρατιώτες. Οί είδωλοάτρες πού παρακολουθούσαν τήν άγωνία τών σταυρωμένων παρεκτρέπονταν σέ άτιμωτικές έκδηλώσεις⁹² έναντίον τους μέ τήν άνοχή ή και τήν έντολή τών δικαστών. 'Ο Λικίνιος π.χ. είχε δώσει έντολή νά ρίχνουν βέλη στό Θεόδωρο έως ότου πεθάνει⁹³. 'Εξαν, λιθοβολούσαν και έρριχναν βέλη στους δύο σταυρωμένους, Κοσμά και Δαμιανό⁹⁴. Τό μαρτύριο, έπομένως, αὐτῶν πού είχαν καταδικασθεῖ στήν

⁸⁴ Βλ. π.χ. Τρόφιμος και Θαλλός, ΛΑΤΥΣΕΝ I, σ. 267-268, Menaea Mart. 11.

⁸⁵ Βλ. Εὐτρόπιος, Κλεόνικος..., ΛΑΤΥΣΕΝ I, σ. 176-177.

⁸⁶ Βλ. Θεόδωρος στρατηλάτης, ΛΑΤΥΣΕΝ I, σ. 33-34, Synax. Eccl. CP., στ. 738.

⁸⁷ «... σταυρῶ κατά τόν αντίστροφον προσαρτήσαντες, γόνατα προσηλόντες επί ταρσοῖς και χεῖρας καθηλόντες επί θραχίσιον και κεφαλὴν περονῶντες επί μαζοῖς και μηδέ τῶν άναγκαίων μελῶν μηδ' αὐτῆς αἰδοῦς δι' υπερβολὴν μανίας οί έναγεῖς άποσχόμενοι, ώς μηδέν άκαθήλωτον μέρος έαθῆναν». Λουκιλιανός, Παῦλα..., An. Boll. 31 (1912), σ. 192, 84 (1966), σ. 18, ΛΑΤΥΣΕΝ II, σ. 10.

⁸⁸ «...επί ξύλου κρεμάννυσι και ήλοις αὐτοῦ τὰς χεῖρας και τούς πόδας έμπήγνυσι». Νέστωρ έπίσκοπος Πέργης, ΛΑΤΥΣΕΝ I, σ. 153, Revue archéologique 3 (1884), σ. 232-233.

⁸⁹ Βλ. Καλλιόπιο, A. SS. April. I, σ. LXXXV, ΛΑΤΥΣΕΝ I, σ. 272.

⁹⁰ Βλ. Παφνούτιος, An. Boll. 40 (1922), σ. 342 - Τρόφιμος και Θαλλός, ΛΑΤΥΣΕΝ I, σ. 267-268, Menaea Mart. 11.

⁹¹ Βλ. Νέστωρ έπ. Πέργης, ΛΑΤΥΣΕΝ I, σ. 153, Revue archéologique 3 (1884), σ. 232-233.

⁹² «Λύουσι τό επί τῆς όσφύος περίζωμα... τοῦ τῆς αἰδοῦς άπτονται μορίου και ήλόν τινα σιδηροδν λαθόντες άγαν όξύτατον έμβάλλουσι διά τοῦ έν τῷ αἰδοίῳ πόρου και τό λοιπόν ήσαν οὕτω τόν ήλον εξέλκοντές τε και εισέλκοντες συνεχῶ». Κοσμάς και Δαμιανός, A. SS. Sept. VII, σ. 470.

⁹³ «Πολλά τά βέλη τῆ σαρκί τούτου πέμπουσι. Μεστόν αὐτόν ποιουσι τραυμάτων. Τά βέλη τῶν σαρκῶν άφαιρούμενοι δίς και τρίς ήφίεσαν κατ' αὐτοῦ». Θεόδωρος στρατηλάτης, ΛΑΤΥΣΕΝ I, σ. 33-34, Synax. Eccl. CP., στ. 738.

⁹⁴ Βλ. Κοσμάς και Δαμιανός, A. SS. Sept. VII, σ. 470, O. C. P. XLVII (1981), σ. 404.

ποινή τής σταυρώσεως ήταν πολλαπλό, γιατί συνοδευόταν από παρεπόμενα βασανιστήρια.

Στά *summa supplicia* άνήκει ή θανατική ποινή στήν πυρά. Είναι από τίς άρχαιότερες ποινές, άναφέρεται ήδη στόν Δωδεκάδελο και ήταν συνήθης ποινή τήν περίοδο τής Δημοκρατίας και τής 'Ηγεμονίας⁹⁵. Κατά τόν Καλλίστρατο ή ποινή αὐτή έπιβαλλόταν στους δούλους, οί όποιοι είχαν άπειραθεῖ νά δολοφονήσουν τόν κύριό τους, στους έλεύθερους πληθειούς και στους *humiles*⁹⁶ και κατά τόν Παῦλο στους *humiliores* σέ περίπτωση έγκλήματος καθοσιώσεως (*crimen laesae - majestatis*)⁹⁷. 'Ο Μέγας Κωνσταντίνος κατάργησε τά *summa supplicia* έκτός από τήν πυρά⁹⁸.

'Ηταν ή πιό συνηθισμένη ποινή πού έπιβαλλόταν στους χριστιανούς⁹⁹

⁹⁵ Βλ. Th. Mommsen, Le droit pénal, III, σ. 260-261.

⁹⁶ D. 48.19.28.11 «*Igni cremantur plerumque servi, qui saluti dominorum suorum insidiaverint, nonnumquam etiam liberi plebei et humiles personae*».

⁹⁷ Pauli Sent. 5.29.1 «*Lege Julia majestatis tenetus is... His antea in perpetuum aqua et igni interdiceretur; nunc vero humiliores bestiis obiiciuntur vel vivi exuruntur, honestiores capite puniuntur*».

⁹⁸ Βλ. D. Grodzynski, Tortures mortelles et catégories sociales, σ. 369-370. 'Η συγγραφεύς θεωρεῖ ότι είναι δύσκολο νά εξηγήσει κυνείς γιατί ένφ καταργήθηκαν τά *summa supplicia* ή πυρά διατηρήθηκε ως ποινή. Κατά τήν άποψή της «*force est de constater que, plus que le feu, la croix, la fourche et l' ad bestias donnent lieu à des spectacles de douleur à cause de l' exposition, visible par tous, des corps des condamnés. Le sadisme collectif peut le mieux être satisfait par les supplices: sang qui coule e.t.c. Et ici, je rejoindrai volontiers Paul Veyne lorsqu' il invoque l' impossibilité, à partir du IVe siècle, de jouir en bonne conscience de ces spectacles sanguinaires. Cette «décence», dit-il, est un «sentiment historique» et P. Veyne l' impute au christianisme, lequel rejoindrait la sensibilité déjà ancienne et contestataire (à l' égard des jeux de l' amphitéatre) d' une «minorité d' individus aux nerfs fragiles*». Dans la mesure où P. Veyne évoque, à ce sujet, le rôle des empereurs chrétiens, il y aura lieu, en consultant le Code Théodosien, de le vérifier».

⁹⁹ Βλ. π.χ. 'Αλφειός, Ζώσιμος..., Tafel, σ. 34 - 'Αντωνίνος, Ζεβινός..., P. G. 20 στ. 1492 - 'Αρις, Πρόμος..., P. G. 20 στ. 1496 - Λουκία, Varia graeca sacra, σ. 92, Classica et Mediaevalia 17 (1956), σ. 74 - Γουρίας, Σαμωνάς, 'Αθίβος, Menaea Nov. 17 - Θεοδότη και υιοί, An. Boll. 55 (1937), σ. 223 - 'Ιουλιανός και Βασίλισσα, An. Boll. 98 (1980), σ. 262, 287, Synax. Eccl. CP., σ. 759 - 'Ιουλιανή, Βυζαντινά 9 (1977), σ. 163 - Θεόδωρος τήρων, ΛΑΤΥΣΕΝ I, σ. 90, A. SS. Nov. IV, σ. 29, 44, 51, 73 - Μύρων έπ., ΛΑΤΥΣΕΝ II, σ. 304 - Λουκιλιανός Παῦλα..., An. Boll. 31 (1912), σ. 191, ΛΑΤΥΣΕΝ II, σ. 9, A. SS. Jun. I, σ. 283 - 'Ολίβια (ή Λίβια), Εὐτροπία, Λεωνίς, An. Boll. 76 (1958), σ. 314 - Μάρτυρες Νικοπόλεως, A. SS. Jul. III, σ. 45 - Κάρπος, Παῦλος..., Musurillo σ. 26 - Καπιτωλίνα και 'Ερωτής, A. SS. Oct. XII, σ. 217 - Κοσμάς και Δαμιανός, A. SS. Sept. VII, σ. 470 - Παφνούτιος, An. Boll. 40 (1922), σ. 341 - Πάμφιλος..., A. SS. Jun. I, σ. 69-70, Πιόνιος, ΛΑΤΥΣΕΝ I, σ. 240 - Στέφανος πάπας και σύντροφοι, ΛΑΤΥΣΕΝ II, σ. 261 - Τρόφιμος και Εδκαρπίων, Dix textes, σ. 108, ΛΑΤΥΣΕΝ I, σ. 275 - Σώζων, P. G. 115 στ. 637 - Φιλέταιρος και Εὐθίωτος, A. SS. Maii IV, σ. 319 - 'Αγάπη, Εἰρήνη και Χιόνη, Musurillo σ. 286, 292 - Ρωμανός, An. Boll. 50 (1932), σ. 243.

μετά τόν «ξίφει» ἀποκεφαλισμό. Ὁ Εὐσέβιος στους Μάρτυρες τῆς Παλαιστίνης μνημονεύει ἔντεκα καταδίκες στήν πυρά καί μία μόνον σταύρωσή¹⁰⁰. Ἔχει διατυπωθεῖ ἡ ἄποψη ὅτι οἱ εἰδωλολάτρες ἐπέβαλλαν συχνά τήν ποινή αὐτή στους χριστιανούς, γιατί εὑρισκαν κάποια ἀντιστοιχία καί πίστευαν προφανῶς ὅτι ὅπως ἔκαιγαν τά βιβλία, τό περιεχόμενον τῶν ὁποίων ἀναφερόταν σέ μαγεία καί αἰρέσεις, καί τούς συγγραφεῖς τους, ἔτσι ἔπρεπε νά καίγονται καί οἱ χριστιανοί γιά ἔγκλημα τῆς σκέψεως¹⁰¹.

Ἡ ἐκτέλεση τῆς ποινῆς αὐτῆς ἦταν δημόσια. Ἀρμόδιοι γιά τήν ἐκτέλεση ἦταν, ὅπως ἄλλωστε σέ ὄλες τίς ἐκτελέσεις τῶν χριστιανῶν, στρατιωτικοί ἀνώτεροι ἢ κατώτεροι. Οἱ στρατιῶτες ὀδηγοῦσαν τόν χριστιανό στό τόπο τῆς ἐκτελέσεως. Δέν ὑπῆρχε συγκεκριμένος τόπος ὅπου ἄναβαν τήν φωτιά. Τά κείμενα τῶν μαρτυριῶν μνημονεύουν τοποθεσίες ἔξω ἀπό τήν πόλη¹⁰², σέ τόπο ὑψηλό¹⁰³, ἢ μέσα στήν πόλη¹⁰⁴, ἢ στό θέατρο¹⁰⁵ ἢ ὅπου δῆποτε. Γιά τήν Λουκία ὁ ἡγεμών διέταξε νά ἀνάψουν φωτιά στόν τόπο ὅπου στεκόταν¹⁰⁶. Πρίν ἀπό τήν ἐκτέλεση τῆς ποινῆς ἦταν δυνατόν ὁ κατάδικος νά ὑποστῆ ἀκρωτηριασμούς, ἀποκοπή δηλαδή χεριῶν καί ποδιῶν¹⁰⁷.

Οἱ στρατιῶτες ἄναβαν τήν φωτιά μέ φρύγανα καί ξύλα¹⁰⁸. Ὅταν ἤθελαν νά τήν ἐνισχύσουν ἔρριχναν στήν περιοχὴ πίσσα, ρυτίνη, λάδι¹⁰⁹. Ἐάν ὁ δικαστής ἤθελε νά εἶναι ὁ θάνατος τοῦ χριστιανοῦ πιό ὀδυνηρός καί θεαματικός τόν καταδίκαιζε «μακρῶ καί μαλθακῶ πυρὶ παραδοθῆναι»¹¹⁰ ἢ ἀντίθετα ἔδινε ἐντολή νά εἶναι ἡ φωτιά μεγάλη «μηδέν τῆς Βαθυλωνίας ἐκείνη»¹¹¹.

Οἱ στρατιῶτες προσήλωναν συνήθως τούς χριστιανούς σέ ξύλο γυ-

μνούς¹¹², ἔδεναν τό στόμα μέ ἰμάντα¹¹³ καί τούς ἔβαζαν, ἄνδρες καί γυναῖκες, στή μέση τῆς φωτιᾶς¹¹⁴. Ὅρισμένες φορές τούς διέτασσαν νά μποῦν μόνι τους στή φωτιά. Οἱ συγγραφεῖς τῶν ἀγιολογικῶν κειμένων, στήν προσπάθειά τους νά ἠρωποήσουν ὅσο τό δυνατόν περισσότερο τούς μάρτυρες, ἐπισημαίνουν ὅτι οἱ χριστιανοί μόνι τους μέ πολλή προθυμία πλησίαζαν στήν πυρά¹¹⁵. Ἄλλοτε τοποθετοῦσαν τούς καταδίκους στόν τόπο ὅπου ἐπρόκειτο νά ἀνάψουν τήν πυρά καί στή συνέχεια τήν ἄναβαν. Τό μαρτύριο τοῦ Πιονίου περιγράφει ζωντανά καί μέ λεπτομέρειες τήν ἐκτέλεση στήν πυρά: «Ἀπελθόντος δέ αὐτοῦ μετά σπουδῆς εἰς τό στάδιον... καί ἐπιστάντος τοῦ κομενταρησίου ἐκῶν ἀπεδύσατο... ἠπλωσεν ἑαυτὸν ἐπὶ τοῦ ξύλου καί παρέδωκε τῷ στρατιώτῃ πείραι τούς ἦλους... Ἀνώρθωσαν οὖν αὐτὸν ἐπὶ τοῦ ξύλου, καί λοιπὸν μετά ταῦτα καί πρεσβυτέρον τινα Μητρόδωρον τῆς αἰρέσεως τῶν Μαρκιωνιστῶν. Ἐτυχεν δέ τὸν μὲν Πιόνιον ἐκ δεξιῶν, τὸν δέ Μητρόδωρον ἐξ ἀριστερῶν, πλὴν ἀμφοτέροι ἐβλεπον πρὸς ἀνατολάς. Προσενεγκάντων δέ αὐτῶν τὴν ὕλην καί τά ξύλα κύκλω περιωρευσάντων... ἤδη δέ τῆς φλογὸς αἰρομένης...»¹¹⁶.

Πρίν μποῦν στήν πυρά οἱ χριστιανοί ζητοῦσαν καί τούς ἐπέτρεπαν νά προσευχηθοῦν¹¹⁷. Ἐπίσης ζητοῦσαν καί ἐβλεπαν τούς συγγενεῖς καί φίλους, οἱ ὅποιοι εἶχαν συγκεντρωθεῖ γιά νά τούς ἀποχαιρετήσουν καί νά παρακολουθήσουν τήν ἐκτέλεση¹¹⁸.

Ἡ προσπάθεια τῶν Ῥωμαίων νά μεταπέισουν τόν χριστιανό νά ἀποστατήσει δέν σταματοῦσε μέχρι καί ὅταν εἶχε ἀρχίσει ἡ διαδικασία τῆς ἐκτελέσεως. Εἶχαν καθηλώσει τόν Πιόνιο στό ξύλο. Πρίν τόν βάλουν στήν πυρά «ὁ δημόσιος εἶπεν: Μετανόησον καί ἀρθήσονται σου οἱ ἦλοι...». Ὁ

¹⁰⁰ Βλ. καί J. – P. CALLU, Le jardin des supplices au Bas-Empire, σ. 335.

¹⁰¹ Βλ. J. – P. CALLU, Le jardin des supplices au Bas-Empire, σ. 343.

¹⁰² Βλ. Καπιτωλίνα καί Ἐρωτηῖς, A. SS. Oct. XII, σ. 217.

¹⁰³ Βλ. Ἀγάπη, Εἰρήνη καί Χιόνη, MUSURILLO σ. 286.

¹⁰⁴ Ἰουλιανή, Βυζαντινά 9 (1977), σ. 163-165.

¹⁰⁵ Κάρπος, Παπύλος..., MUSURILLO σ. 26 – Πιόνιος, MUSURILLO σ. 162.

¹⁰⁶ Λουκία, Varia graeca sacra, σ. 92, Classica et Mediaevalia 17 (1956), σ. 74.

¹⁰⁷ Βλ. Μάρτυρες Νικοπόλεως, A. SS. Jul. III, σ. 45.

¹⁰⁸ Κοσμάς καί Δαμιανός, A. SS. Sept. VII, σ. 470 – Ἰουλιανή, Βυζαντινά 9 (1977), σ. 163-165, Κάρπος, Παπύλος..., MUSURILLO σ. 26 – Πιόνιος, LATYSEV I, σ. 240. – Βλ. καί G. LORUSZANSKI, La police romaine et les chrétiens, σ. 44 ὅπου ἀναφέρει τίς διαφορές πού παρουσιάζει τό λατινικό κείμενο τοῦ μαρτυρίου τῶν Κάρπου καί Παπύλου ἀπό τό ἑλληνικό ὡς πρὸς τά πρόσωπα πού ἔλαβαν μέρος στήν ἐκτέλεση. Γιά τήν ἱστορική ἀξία τοῦ μαρτυρίου αὐτοῦ καί τήν χειρόγραφη παράδοση βλ. P. FRANCHI DE' CAVALIERI, ἐν Studi e Testi 33 (1920), σ. 3.

¹⁰⁹ Λουκία, Varia graeca sacra, σ. 92, Classica et Mediaevalia 17 (1956), σ. 74.

¹¹⁰ Πάμφιλος..., A. SS. Jun. I, σ. 69-70.

¹¹¹ Ὀλίβια (ἢ Λίβια), Εὐτροπία, Λεωνίς..., An. Boll. 76 (1958), σ. 314.

¹¹² Ὁ ἡγεμών τόν Θεόδωρο «ξύλω προσηλώσας καί γυμνάς σαρκῶν τὰς πλευρὰς ἀποδείξας, τέλος πυρὶ κατακαίει...», Θεόδωρος τήρων, LATYSEV I, σ. 90, An. Boll. 80 (1962), σ. 321. – Τό ἴδιο ἔγινε καί μέ τούς Κάρπο καί Παπύλο. Ἡ ἀδελφή τους Ἀγαθονίκη «... ἀποδυσσάμενη τὰ ἰμάτια... ἐφήπλωσεν ἑαυτήν ἐπὶ τοῦ ξύλου». Κάρπος, Παπύλος..., MUSURILLO σ. 26, 28.

¹¹³ Βλ. Γουρίας, Σαμωνᾶς καί Ἀθιθος, Menaea Nov. 15.

¹¹⁴ Λουκιλιανός, Παῦλα..., An. Boll. 31 (1912), σ. 191, 84 (1966), σ. 16-17, 26 – Ὀλίβια (ἢ Λίβια), Λεωνίς, Εὐτροπία..., An. Boll. 76 (1958), σ. 314.

¹¹⁵ Ὁ Πορφύριος, ὑπηρέτης τοῦ Παμφίλου, π.χ. πλησιάζει τήν πυρά «ἤδη ἑαυτῷ τῆς φλογὸς πελαζούσης... τῷ γέ τοι πυρᾶς ἐξ ἀποστήματος κύκλω περὶ αὐτὸν ὀφθεισης, ἐνθένδε κάκειθε ὑφαρπάξει τῷ στόματι τὴν φλόγα, ἐπισπέρχων αὐτὸν ἑαυτὸν ἐπὶ τὴν προκειμένην πορείαν». Πάμφιλος καί σύντροφοι, A. SS. Jun. I, σ. 69.

¹¹⁶ Πιόνιος, MUSURILLO σ. 162-164, LATYSEV I, σ. 240.

¹¹⁷ Ἰουλιανή, Βυζαντινά 9 (1977), σ. 163-165, Θεόδωρος τήρων, LATYSEV I, σ. 90 – Λουκιλιανός, Παῦλα..., An. Boll. 31 (1912), σ. 191, 84 (1966), σ. 16-17, 26.

¹¹⁸ Βλ. Πάμφιλος καί σύντροφοι, A. SS. Jun. I, σ. 69.

Πιόνιος ἀρνήθηκε καί ἡ διαδικασία συνεχίσθηκε¹¹⁹.

Οἱ Ρωμαῖοι χρησιμοποιοῦσαν τή φωτιά ὡς μέσο γιά νά θανατώσουν μέ διάφορους τρόπους τούς χριστιανούς. Ἐνα μικρό παιδί καταδικάστηκε νά καεῖ στό βωμό. Οἱ στρατιῶτες τὸ ἔρριξαν στή μέση τοῦ βωμοῦ ὅπου ἔκαιγε ἡ φωτιά¹²⁰.

Ἡ Πελαγία καταδικάστηκε νά μπεῖ σέ πυρακτώμενο βόδι. Ὁ Διοκλητιανός διέταξε τούς στρατιῶτες νά φέρουν χάλκινο βόδι «καί ξύλα καί νάφθαν καί στέαρ χοίρειον καί ὑποκαῆναι τόν βοῦν». Πυράκτωσαν τὸ βόδι καί ὁ αὐτοκράτωρ διέταξε τήν Πελαγία νά βγάλει τὰ ἱμάτιά της. Στή συνέχεια οἱ στρατιῶτες ἔβαλαν τὸ κεφάλι της μέσα στό σῶμα τοῦ βοδιοῦ¹²¹.

Στή διάρκεια τῆς ἐξετάσεως οἱ δικαστές διέταζαν διάφορα βασανιστήρια. Γιά τήν ἐκτέλεση τῶν βασανιστηρίων αὐτῶν χρησιμοποιοῦσαν τήν φωτιά καί εἶχαν ὡς ἀποτέλεσμα τίς περισσότερες φορές τόν θάνατο τῶν χριστιανῶν. Ξάπλωναν π.χ. τή Νεονίλλα στή γῆ καί ἔβαλλαν ἐπάνω στά σπλάγχνα της ἀναμμένη ἀνθρακιά. Ἡ Νεονίλλα πέθανε. Τό ἴδιο συνέβη καί μέ τόν Τιβούρτιο, τόν ὁποῖο ὑποχρέωσαν νά περπατήσει ἐπάνω σέ ἀναμμένα κάρβουνα μέ γυμνά πόδια¹²². Ἡ πυρακτωμένη ἐσχάρα ἦταν βασανιστήριο ὀδυνηρό καί ἀπάνθρωπο. Ξάπλωναν τόν χριστιανό ἐπάνω στήν ἐσχάρα καί ἀπό κάτω ἀναβαν φωτιά. Ἄλλοι ἐπιζοῦσαν, ἄλλοι πέθαιναν¹²³.

Μέσα σέ λέβητες μέ πίσσα, ἄσφαλτο, μολύβι καί θειάφι ἔρριχναν τούς χριστιανούς. Κάτω ἀπό τόν λέβητα ἔβαζαν ξύλα καί «πῦρ μετά κληματίδων καί στούπης ἀνεκόχλαζεν ἡ πίσσα διά τῆς φλογός ὑψηλότερον ὀβελίσκου». Ἐάν οἱ χριστιανοί ἦταν πολλοί ἔβαζαν ἀντίστοιχο ἀριθμό λεβητῶν. Τριάντα ἕνας χριστιανοί, ἄνδρες καί γυναῖκες, καταδικάστηκαν σ' αὐτό τό μαρτύριο. Τοποθετήθηκαν χωριστά τριάντα ἕνας λέβητες καί μπήκαν μέσα ἀνά ἕνα. Δημόσια, συνήθως στόν ἵππόδρομο, γινόταν ἡ ἐκτέλεση¹²⁴.

Ὁ Μαξιμιανός διέταξε νά ὑποστῆ ὁ Οὐρπασιανός ἀπάνθρωπο βασανιστήριο. Κατασκεύασαν σιδερένιο κλουβί, τόν ἔβαλλαν μέσα καί γύρω-γύρω τόν ἔκαιγαν μέ ἀναμμένες λαμπάδες. Ὁ Οὐρπασιανός πέθανε ἀφοῦ κή-

¹¹⁹ Πιόνιος, MUSURILLO, σ. 162.

¹²⁰ Βλ. Παφνούτιος καί σύντροφοι, An. Boll. 40 (1922), σ. 337-338.

¹²¹ Πελαγία, A. SS. Maii I, σ. 750-751.

¹²² Κλαύδιος, Ἀστέριος, Νέων καί Νεονίλλα, Menaea Oct. 30.

¹²³ Βλ. π.χ. Ἰππόλυτος, An. Boll. 100 (1982), σ. 52-53, Inédits byzantins, σ. 297-298, LATYSEV II, σ. 265.

¹²⁴ Ἰουλιανός καί Βασίλισσα, An. Boll. 98 (1980), σ. 287, Synax. Eccl. CP., σ. 760-761, Ἰουλιανή, Βυζαντινά 9 (1977), σ. 163-165.

καν οἱ σάρκες καί τὰ ὀστά του¹²⁵.

Τρεῖς Καλυτινοί τεχνίτες θανατώθηκαν μέ τρόπο πού εἶχε σχέση μέ τό ἐπάγγελμά τους, «... τοὺς διά ἐργασίας θαναύσου ζῶντας, τῆς ἐν πυρὶ, διά πυρός ἀγαγεῖν... καί τῆς τοῦ σιδήρου ἐργασίας ἐκείνης, ἦν πῦρ οὐ κατειργάσατο, καταπαῖζει διά τινος ὁμοίας διαχωνεύσεως...». Οἱ δῆμιοι ἔλυωσαν μόλυβδο, ἔβαλαν σέ κάθε ἑνός τό στόμα χώνη, ἕνα εἶδος ἀγγείου πού ἦταν δεκτικό ὕγρου, καί ἔρριξαν καυτό μάλυβδο. Μέ τόν τρόπο αὐτό κήκων ἐσωτερικά¹²⁶. Πρόκειται γιά μία στοιχειώδη ἐπιπόνηση καί ἐφαρμογή τῆς talio, τοῦ ἀντιπεπονηθότος. Στό ρωμαϊκό δίκαιο ἡ ἰδέα αὐτή ἴσχυε γιά τήν ποινή σέ συνάρτηση μέ τό ἀδίκημα: ἡ πυρά γιά τόν ἐμπρηστή, ὁ καυτός μόλυβδος στό στόμα ἐκείνου πού ἔκανε ἐπικίνδυνες ὀμιλίες (συζητήσεις).

Ἄλλος τρόπος ἐκτελέσεως ἦταν ὁ κλίβανος¹²⁷, τόν ὁποῖο ἔκαιγαν τόσο «ὥστε μήτε τήν αὔραν τοῦ πυρός ὑποφέρειν ἀνθρώπων»¹²⁸. Ἐβαζαν τόν χριστιανό στόν κλίβανο δεμένο καί σφράγιζαν συνήθως τό στόμιο μέ λίθο. Ἐάν οἱ κατάδικοι ἦταν πολλοί ἔμπαιναν ὅλοι μαζί. Ὁ Μώκιος π.χ. μπήκε στόν κλίβανο μέ ἄλλους τρεῖς¹²⁹. Πρὶν μπουν οἱ χριστιανοί ζητοῦσαν καί τούς ἔδιναν χρόνον γιά νά προσευχηθοῦν¹³⁰. Μέσα στήν κάμινο ἔμεναν μερικές ἡμέρες. Ὁ Νεόφυτος π.χ. ἔμεινε ἐπὶ τρεῖς ἡμέρες μετά ἀπό ἐντολή τοῦ δικαστή¹³¹. Στίς πόλεις τῆς Ἀνατολῆς ὁ Διοκλητιανός εἶχε οἰκοδομήσει εἰδική κάμινο γιά τήν ἐκτέλεση τῶν χριστιανῶν «... ἀναρίθμητον πλῆθος ἐν αὐτῇ ἀναλώσας ἐκέλευσεν ἡμέραν καθ' ἡμέραν ὑποκαίεσθαι αὐτήν»¹³².

¹²⁵ «... ἐνδεδυμένου τόν σιδηροῦν κλωθόν ἐκείνον δι' ὅλου τοῦ σώματος ἐκέλευσεν λαμπάδας ἀναφθῆναι καί γύροθεν αὐτοῦ ἀνηλεῶς κατακαίεσθαι... ἐνδον τοῦ ὄργανου ἐκείνου ἄν κρεμάμενος... τοσοῦτον κατεκαύθη, ἕως οὐ πάσαι αἱ σάρκες αὐτοῦ κατέρρευσαν. ὡσπερ κηρός, συγχωσθεῖσαι καί ἀναμειγῆσαι τῇ γῆ, καί τὰ ὀστά αὐτοῦ γεγόνασιν ὡς χυῶς... καί οὕτως ἐτελειώθη». Οὐρπασιανός, Menaea Mart. 9.

¹²⁶ Βλ. Ἀλφειός, Ζώσιμος..., TAFEL, σ. 34-35.

¹²⁷ Βλ. π.χ. Νεόφυτος, ΙΩΑΝΝΟΥ: Ἄγ. Μνημεῖα, σ. 247, B. Z. 75 (1982), σ. 4-5, Θεόπεμπτος καί Θεωνάς, J. Ö. B. 30 (1981), σ. 154, Menaea Jan. 5 – Εἰρηναῖος ἐπίσκοπος, LATYSEV II, σ. 311 – Ἰουλίττα, LATYSEV II, σ. 228 – Μάμας, ΙΩΑΝΝΟΥ: Ἄγ. Μνημεῖα, σ. 348-349, Κάρπος, Παπύλος, Ἀγαθονίκη, P. G. 115 στ. 125 – Κυριακή, Inédits byzantins, σ. 307 – Κοσμάς καί Δαμιανός, O. C. P. XLVII (1981), σ. 404 – Παῦλα, Inédits byzantins, σ. 65 – Φιλέταιρος καί Εὐθίωτος, A. SS. Maii IV, σ. 313 – Τρόφιμος καί Εὐκαρπίων, Dix textes, σ. 110.

¹²⁸ Βλ. Παῦλα, Inédits byzantins, σ. 65.

¹²⁹ Μώκιος, An. Boll. 31 (1912), σ. 168, 83 (1965) σ. 16-17.

¹³⁰ Καπιτωλίνα καί Ἐρωτής, A. SS. Oct. XII, σ. 216-217.

¹³¹ Ὁ ἡγεμῶν διέταξε τούς δῆμιους τό Νεόφυτο «ἀσφαλῶς δεσμεύσαντας, τῷ κλίβανῳ ἐπιεμβαλεῖν, καί τό στόμιον λίθῳ ποιήσαντας ἄχρι καί τρίτης διατηρεῖν ἀπαράνοικτον...». Νεόφυτος, ΙΩΑΝΝΟΥ: Ἄγ. Μνημεῖα σ. 248-249, B. Z. 75 (1982), σ. 4-5.

¹³² Βλ. Φιλέταιρος καί Εὐθίωτος, A. SS. Maii IV, σ. 313.

Ἡ ποινή ad bestias (στά θηρία) ἀποτελεῖ ἐπιδείνωση τῆς ἐκτελέσεως τῆς θανατικῆς ποινῆς. Ὁ Παῦλος δὲν τὴν μνημονεύει¹³³. Ὁ νόμος καὶ τὸ ἔθιμο δὲν τὴν προβλέπουν γιὰ κανένα ἔγκλημα. Ἐπιτρέπεται μόνον μαζί με τὴν σταύρωση καὶ τὴν πυρά, εἶναι δηλαδή *summum supplicium*¹³⁴. Τὴν ἐπέβαλλαν σὲ ἄνδρες καὶ γυναῖκες.

Ἡ ἐκτέλεση τῆς ποινῆς αὐτῆς γινόταν μέσα στό θέατρο¹³⁵ ἢ στό στάδιο, δημόσια, μπροστά σέ πλῆθος κόσμου. Κήρυκες προανήγγειλαν στήν πόλη τὸ γεγονός καὶ καλοῦσαν τὸν κόσμο νά προσέλθει στό θέατρο¹³⁶. Ἡ ἐκτέλεση γινόταν ἀτομικά ἢ ὁμαδικά, πολλοὶ δηλαδή χριστιανοὶ ἢ χριστιανοὶ καὶ κατάδικοι γιὰ διάφορα κακουργήματα μαζί¹³⁷. Οἱ χριστιανοὶ δὲν ἦταν σὲ θέση νά ἀμνηστῶν γιατί συνήθως μετά ἀπὸ τὰ βασανιστήρια πού εἶχαν ὑποστῆ ἦταν σὲ κακή κατάσταση¹³⁸. Ἀκόμη καὶ ἡ μετάβασή τους στό θέατρο ἦταν ὀρισμένες φορές ἀδύνατη. Ὁ Πρόβος, ὁ Τάραχος καὶ ὁ Ἀνδρόνικος δὲν μπορούσαν νά βαδίσουν καὶ οἱ στρατιῶτες ἀγγάρευαν μερικοὺς ἄνδρες, οἱ ὁποῖοι τοὺς μετέφεραν ὡς τὸ στάδιο στοὺς ὤμους¹³⁹. Τοὺς ἔδε-

¹³³ Βλ. Pauli Sent. 5.17.3.

¹³⁴ Βλ. TH. MOMMSEN, Le droit pénal, III, σ. 265.

¹³⁵ Βλ. π.χ. Ἀγάπιος, Εὐσέβιος Μαρτ. Παλ. 3. 1-3, Κοδράτος, Κυπριανός..., Α. SS. Mart. II, σ. 698 – Ἐλικονίς, Α. SS. Maii VI, σ. 743 – Θαλλέλαιος, Α. SS. Maii V, σ. 182 – Θερνίος, An. Boll. 100 (1982), σ. 67 – Εἰρηναῖος ἐπίσκοπος, LATYSEV II, σ. 311 – Ἰουλιανός καὶ Βισύλλισα, An. Boll. 98 (1980), σ. 294, Synax. Eccl. CP. σ. 762 – Μύρων, LATYSEV II, σ. 306 – Μάξιμος, Θεόδουλος καὶ Ἀσκληπιοδότη, LATYSEV I, σ. 109 – Μάμας, ΙΩΑΝΝΟΥ: Ἀγ. Μνημεῖα σ. 349 – Κάρπος, Παῦλος..., P. G. 115 στ. 125 – Κυριακή, Inédits byzantins, σ. 308 – Παντελεήμων, LATYSEV II, σ. 220, P. G. 115 στ. 468-469, Φιλέταιρος καὶ Εὐθίωτος, Α. SS. Maii IV, σ. 315 – Μώκιος, An. Boll. 31 (1912), σ. 173, 83 (1965), σ. 20 – Ἐλικονίς, Α. SS. Maii VI, σ. 743 – Θαλλέλαιος, Α. SS. Maii V, σ. 182 – Μάξιμος, Θεόδωτος, Ἀσκληπιοδότη, LATYSEV I, σ. 109-110, Λαυρέντιος, Εὐστός, Ἰππόλυτος, LATYSEV II, σ. 264 – Πρόβος, Τάραχος καὶ Ἀνδρόνικος, P. G. 115 στ. 1078, Α. SS. Oct. V, σ. 582-583, Μώκιος, An. Boll. 31 (1912), σ. 173, 83 (1965), σ. 20 – Τρόφιμος, Δορυμέδων καὶ Σαβθάτιος, P. G. 115 στ. 748, Α. SS. Sept. VI, σ. 19-20, Πρόβος, Τάραχος καὶ Ἀνδρόνικος, Inédits byzantins, σ. 244-248.

¹³⁶ Βλ. Μάξιμος, Θεόδωτος, Ἀσκληπιοδότη, LATYSEV I, σ. 109-110, Πρόβος, Τάραχος καὶ Ἀνδρόνικος, Α. SS. Oct. V, σ. 582-583, Inédits byzantins, σ. 244 – Παντελεήμων, LATYSEV II, σ. 220, P. G. 115 στ. 469 – Τρόφιμος, Δορυμέδων καὶ Σαβθάτιος, P. G. 115 στ. 748.

¹³⁷ Βλ. π.χ. Ἀγάπιος, Εὐσέβιος Μαρτ. Παλ. 3. 1-3.

¹³⁸ «... ἡμιθνήτες, ἡκρωτηριασμένοι, τῶν μελῶν τῶν ἐπ' ὄψεσιν ἐστερημένοι, δι' ὧν γινώσκειται ἄνθρωπος καὶ καταδαπανηθέντες ταῖς τομαῖς καὶ ταῖς καύσεσιν...». Πρόβος, Τάραχος καὶ Ἀνδρόνικος, P. G. 115 στ. 1078. – Ὁ Εὐθίωτος μεταφέρθηκε στό θέατρο «ὄλως κατεξεσμένος καὶ τετραυματισμένος ἀπὸ τῶν ζυστήρων...». Φιλέταιρος καὶ Εὐθίωτος, Α. SS. Maii IV, σ. 326.

¹³⁹ «... καὶ τινες ἀγγαρεύσαντες οἱ ἀπεσταλμένοι ἐπιτιθέασιν ἐπ' ὤμων αὐτῶν τοὺς ἀθλητὰς τοῦ Χριστοῦ φέρειν ἐπὶ τὸ στάδιον· οὐ γὰρ ἠδύνατο ὄλως βαδίζειν ὡς ἐκ τῶν ἀφορήτων πλη-

ναν στό ξύλο¹⁴⁰ καὶ ἐξαπέλυαν ἐναντίον τους τὰ θηρία: ἄρκτους¹⁴¹, παρδάλεις¹⁴², λέοντες καὶ λέαινες¹⁴³, ταύρους¹⁴⁴. Ἐπτά θηρία ἐξαπολύθηκαν ἐναντίον τοῦ Θερνίου¹⁴⁵. Τὰ κείμενα τῶν μαρτυρίων χαρακτηρίζουν τὰ θηρία αὐτά ὡς φοβερά¹⁴⁶. Ὁ θηριοκόμος προσπαθοῦσε νά ἐξαγριώσῃ τὰ θηρία μὲ κάθε τρόπο, γιατί διαφορετικά ὁ δικαστὴς τὸν ἀπειλοῦσε μὲ θανατικὴ ποινή. Ὄταν οἱ χριστιανοὶ ἔμεναν ἀνεπαφοὶ ὁ δικαστὴς ἔδινε ἐντολὴ νά μαστιγωθοῦν τὰ θηρία ὥστε πιὸ ἄγρια πλέον νά ἐπιτίθενται ἐναντίον τους¹⁴⁷ ἢ νά τοὺς λύσουν ἀπὸ τὸ ξύλο καὶ νά τοὺς σπρώξουν πρὸς τὰ θηρία¹⁴⁸. Ὁ J. COLIN ἔχει διατυπώσῃ τὴν ἄποψη ὅτι ἡ ποινή ad bestias ἐκτε-

γῶν καὶ τῶν καυστηριῶν ἐξοιδηκῶν τῶν σωμάτων αὐτῶν». Πρόβος, Τάραχος καὶ Ἀνδρόνικος, Inédits byzantins, σ. 246.

¹⁴⁰ Βλ. Εὐστός, Ἰππόλυτος, Λαυρέντιος, LATYSEV II, σ. 264 – Μάξιμος, Θεόδωτος, Ἀσκληπιοδότη, LATYSEV I, σ. 109-110. Ὁ J. COLIN, Les jours des supplices des martyrs chrétiens et les fêtes impériales en Mélanges A. Piganiol, τ. 3, Paris 1966, σ. 1579 δημοσιεύει μία παράσταση μάρτυρα χριστιανοῦ, ὁ ὁποῖος εἶναι δεμένος στό ξύλο καὶ ἐκτίθεται ad bestias. Ἐνας λέων τοῦ ἐπιτίθεται. Ἡ παράσταση αὐτὴ εἶναι ἀπὸ ρωμαϊκὸ λύχνο.

¹⁴¹ Βλ. Ἀγάπιος, Εὐσέβιος Μαρτ. Παλαιστίνης, 3. 1-3, Μάξιμος, Θεόδωτος, Ἀσκληπιοδότη, LATYSEV I, σ. 109-110, Φιλέταιρος καὶ Εὐθίωτος, Α. SS. Maii IV, σ. 315 Menaea Dec. 30 – Τρόφιμος, Δορυμέδων καὶ Σαβθάτιος, P. G. 115 στ. 748, Α. SS. Sept. VI, σ. 19-20.

¹⁴² Βλ. Μάμας, ΙΩΑΝΝΟΥ: Ἀγ. Μνημεῖα, σ. 349 – Πρόβος, Τάραχος καὶ Ἀνδρόνικος, P. G. 115 στ. 1078 – Ἐλικονίς, Α. SS. Maii VI, σ. 743 – Μάξιμος, Θεόδωτος, Ἀσκληπιοδότη, LATYSEV I, σ. 109-110, Τρόφιμος, Δορυμέδων καὶ Σαβθάτιος, Α. SS. Sept. VI, σ. 19-20.

¹⁴³ Βλ. Ἐλικονίς, Α. SS. Maii VI, σ. 743 – Θαλλέλαιος, Α. SS. Maii V, σ. 182 – Πρόβος, Τάραχος καὶ Ἀνδρόνικος, P. G. 115 στ. 1078 – Φιλέταιρος καὶ Εὐθίωτος, Α. SS. Maii IV, σ. 315, Menaea Dec. 30 – Μώκιος, An. Boll. 31 (1912), σ. 173, 83 (1965), σ. 20.

¹⁴⁴ Βλ. Μάξιμος, Θεόδωτος καὶ Ἀσκληπιοδότη, LATYSEV I, σ. 109-110, Φιλέταιρος καὶ Εὐθίωτος, Α. SS. Maii IV, σ. 327 – Τρόφιμος, Δορυμέδων καὶ Σαβθάτιος, Α. SS. Sept. VI, σ. 19-20.

¹⁴⁵ Βλ. Θερνίος, An. Boll. 100 (1982), σ. 67.

¹⁴⁶ «Ἀνδροφόνος, ὠμοτάτη ἄρκτος», «λέοντες σαρκοφάγοι». Μάμας, ΙΩΑΝΝΟΥ: Ἀγ. Μνημεῖα σ. 349 – Πρόβος, Τάραχος καὶ Ἀνδρόνικος, P. G. 115 στ. 1078 – Ἐλικονίς, Α. SS. Maii VI, σ. 743 – Οἱ ἀρνιάρχες ἐνημερώνουν τὸν ἀνθύπατο «Ἐχομεν δύο λέοντας σαρκοφάγους, καὶ ἰδοὺ ἡμέραι τρεῖς νηστεῖς εἰσὶν καθειρηγμένοι ἐν τῇ γαλαάργῃ· ἐκεῖνοις παραρρίνομεν αὐτὴν καὶ ἀναλοῦσιν αὐτὴν ἐξαιφνης ὡσεὶ ἀκρίδα...». Τρεῖς ἡμέρες νηστικὸς ἦταν ὁ λέων πού ἐξαπολύθηκε ἐναντίον τοῦ Μώκιου. Μώκιος, An. Boll. 31 (1912), σ. 173, 83 (1965), σ. 20 – Ὁ ταῦρος πού ἐξαπολύθηκε ἐναντίον τοῦ Εὐθίωτου ἦταν φοβερός «ὡς οὐ τοσοῦτον θρόμασιν ἐτρέφετο ὅσον τοῖς τῶν φονευομένων αἵμασιν, οὗς αὐτὸς ἐθανάτου· μετὰ γὰρ τὸ ἀνελεῖν τὸν καταδικασθέντα, ὁ ταῦρος ὡς κύων τὸ χυθὲν αἷμα ἐπὶ τῆς γῆς τῇ γλώσση ἐξέλειχε». Φιλέταιρος καὶ Εὐθίωτος, Α. SS. Maii IV, σ. 327-328.

¹⁴⁷ Βλ. Πρόβος, Τάραχος καὶ Ἀνδρόνικος, Α. SS. Oct. V, σ. 583.

¹⁴⁸ «... λύσαντες οἱ θηριτρόφοι τοῦ ξύλου τὸν ἅγιον ἐπὶ τὸ θηρίον συνάθου...». Μάξιμος, Θεόδωτος καὶ Ἀσκληπιοδότη, LATYSEV I, σ. 109-110.

λείτο σέ ὀρισμένες ἡμερομηνίες πού ἀντιστοιχοῦν σέ γιορτές αὐτοκρατορικές: στίς *dies imperii* καί *natalis*. Οἱ Μάρτυρες τῆς Παλαιστίνης ἐκτελέσθηκαν κατά τήν διάρκεια θεαματικῶν ἐορτῶν (θηριομαχίες) πού δόθηκαν πρὸς τιμὴν καί γιά τήν εὐδαιμονία τῶν αὐτοκρατόρων καί καισάρων τῆς τετραρχίας¹⁴⁹.

Στὴν ποινή *ad bestias* ὁ θάνατος μποροῦσε νά ἐπέλθει ἀμέσως ἢ μετὰ ἀπὸ πολλές ἐπιθέσεις τῶν θηρίων. Οἱ συντάκτες τῶν ἀγιολογικῶν ἔργων μᾶς πληροφοροῦν ὅτι τὰ θηρία δέν πείραζαν τοὺς χριστιανούς, ἀλλὰ κάθονταν στά πόδια τους¹⁵⁰. Ἐνα εἶναι βέβαιο ὅτι ὅταν ὁ κατάδικος χριστιανὸς ἐμπαινε στό θέατρο ἀργά ἢ γρήγορα θά πέθαινε μπροστά στά μάτια τοῦ πλήθους. Ὅταν ἀποτύγγαναν ὄλες οἱ προσπάθειες νά θανατωθοῦν οἱ χριστιανοὶ ἀπὸ τὰ θηρία ὁ δικαστὴς διέτασσε τοὺς μονομάχους¹⁵¹ νά τοὺς ἀποκεφαλίσουν «ξίφει» μέσα στό στάδιο ἢ σπανίως νά ἐκτελεστοῦν ἐκτός θεάτρου.

Ἡ θεαματικὴ θανάτωση μέσα στὴν ἀρένα ἀπὸ τὰ θηρία εἶναι παραπλήσια μέ τίς μονομαχίες. Οἱ ἀγῶνες, ὅμως, τῶν μονομάχων ἦταν *ludus* πού προερχόταν ἀπὸ *munus*. Οἱ μονομάχοι ἦταν συνήθως ἐθελοντές, δέν στρατολογοῦνταν δηλαδή ὄλοι ἀπὸ τοὺς ἐπαγγελματίες ἢ τοὺς ἐρασιτέχνες, ἐνῶ οἱ καταδικασμένοι *ad bestias* κατέβαιναν, ἐπίσης, στὴν ἀρένα, ἀλλὰ παρά τὴν θέλησή τους, ἀκούσια. Ἀντιμέτωποι μέ τὰ θηρία δέν εἶχαν ὄπλα γιά νά ἀμυνθοῦν καί τὰ θηρία τοὺς καταβρόχιζαν. Τό θέαμα αὐτό δέν εἶχε γιά τοὺς θεατὲς τό ἴδιο πάθος καί τὴν ἴδια ἀγωνία πού εἶχαν οἱ μονομαχίες¹⁵². Τὰ κείμενα τῶν μαρτυριῶν δέν μνημονεύουν πουθενά καταδίκη χριστιανῶν σέ μονομαχίες.

Στίς πόλεις πού ἦταν κοντά σέ θάλασσα, ποταμὸ ἢ λίμνη συνηθισμένη ποινή γιά τὸν χριστιανὸ ἦταν ὁ καταποντισμὸς στά νερά συνήθως μέσα σέ σάκκο (*roena cullei*). Πρόκειται γιά ποινή πού σύμφωνα μέ τίς διατάξεις

¹⁴⁹ Βλ. J. COLIN, *Les jours des supplices des martyrs chrétiens et les fêtes impériales*, ἐν *Mélanges A. Piganiol*, τ. 3, Paris 1966, σ. 1565, 1570-1575.

¹⁵⁰ Βλ. H. DELEHAYE, *Les passions des martyrs et les genres littéraires*, Bruxelles 1966, σ. 211.

¹⁵¹ Βλ. Τρόφιμος, *Δορυμέδων καί Σαββάτιος*, P. G. 115 στ. 749, A. SS. Sept. VI, σ. 19-20, Φιλέταιρος καί Εὐθίωτος, A. SS. Maii IV, σ. 327-328. Ὁ Δέκιος διέταξε νά μπουδν στό θέατρο μονομάχοι καί νά σφάζουν τὸν Ἀβδονᾶ καί τὸν Σεμονᾶ. Πράγματι «κατὰ τὸ ἀσεβὲς αὐτοῦ πρόσταγμα κόντις ὑπὸ τῶν μονομάχων τῶν μαρτύρων κρουσθέντων πάσης τε αὐτῶν τῆς ἐνδοθεν τῶν σπλάγγων ὁμοῦ διαπλάσσεως ἐκχυθείσης...». Λαυρέντιος, Ξύστος, Ἰππόλυτος, *I-nédits byzantins*, σ. 290-291.

¹⁵² Βλ. TH. MOMMSEN, *Le droit pénal*, III, σ. 297-299, D. GRODZYSKI, *Tortures mortelles et catégories sociales*, σ. 368.

τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου ἐπέβαλλαν στοὺς ἐνόχους *parricidium*¹⁵³, γιά φόνο δηλαδή ἐν εὐρείᾳ ἐννοίᾳ ἐνός ἐλεύθερου ἀνθρώπου. Βασίζεται στὴν ἰδέα ὅτι ἄφ' ἐνός μὲν τό νερό ἔχει δύναμη ἐξαγνιστική, ἀφ' ἐτέρου δέ ὁ ἐγκληματίας στερεῖται ταφῆς¹⁵⁴. Δέν ἔχει ἐξακριβωθεῖ ποιά ἐποχὴ ἐμφανίσθηκε ἡ ποινή αὐτή. Ὁ Κικέρων τὴν ἀποδίδει στοὺς *maiores*. Ὁ *auctor ad Herennium* ἀναφέρει ἀποσπασματικά ἕνα κείμενο σχετικὰ μέ τὸν *culleus* πού προέρχεται προφανῶς ἀπὸ τοὺς ποιντῆρες καί ἔγινε νόμος τὴν περίοδο τῆς Δημοκρατίας. Ἡ ἱερατικὴ αὐτὴ προέλευση συνηγορεῖ γιά τὴν ἀρχαιότητα τῆς ποινῆς, τὴν ὁποία δέχεται καί ὁ Κικέρων¹⁵⁵. Καταργήθηκε τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς Δημοκρατίας. Ὅταν τὴν περίοδο τῆς Ἡγεμονίας ἐπανῆλθε ἡ θανατικὴ ποινή ἢ *roena cullei* ἐπιβαλλόταν σπάνια¹⁵⁶. Ὁ Παῦλος μάλιστα, μᾶς πληροφορεῖ ὅτι στὴν ἐποχὴ του εἶχε περιπέσει σέ ἀχρησία καί ὅτι οἱ ποινές πού ἐπιβάλλονταν στοὺς ἐνόχους *parricidium* ἦταν κυρίως ἢ πυρά καί *ad bestias*¹⁵⁷. Παρά ταῦτα τὰ κείμενα τῶν μαρτυριῶν ἀναφέρουν ὡς συνηθισμένη ποινή τὸν καταποντισμὸ στά νερά¹⁵⁸ καί τὴν χαρακτηρί-

¹⁵³ Γιά τὸ *parricidium* βλ. μεταξύ ἄλλων H. KUPISZEWSKI, *Quelques remarques sur le «parricidium» dans le droit romain classique et post-classique*, ἐν *Studi in onore di E. Volterra*, τ. 4, Milano 1971, σ. 601-614 καί A. MAGDELAINE, *Paricidas*, ἐν *Du châtement dans la cité*, σ. 549-571, ὅπου καί ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

¹⁵⁴ Ὁ A. MAGDELAINE, *Paricidas*, σ. 549 παρατηρεῖ ὅτι ἡ ποινή αὐτὴ λειτουργεῖ λιγώτερο γιά νά τιμωρήσει τὸν ἐνοχο καί περισσότερο γιά νά ἐκδιωχθεῖ αὐτός ἀπὸ τὸν κόσμον τῶν ζωντανῶν. Τό θέμα δέν εἶναι τόσο νά στερηθεῖ ὁ κατάδικος ταφῆς ὅσο νά ἐμποδισθεῖ ἡ ἐπιστροφή του: τὸ φάντασμα του δέν μπορεῖ νά περάσει τὰ ὕδατα. Οἱ Ρωμαῖοι θεωροῦν ὅτι ὁ πατροκτόνος ἢ μητροκτόνος εἶναι τέρας καί ὄχι ἐγκληματίας. Ἡ σύγχρονη τάση εἶναι νά ταυτισθεῖ τό τυπικὸ τῆς ποινῆς αὐτῆς μέ μία *procuratio prodigii*. Ἐκτός ἀπὸ τοὺς ἐνόχους *parricidium* οἱ Ρωμαῖοι ἔρριχναν στὴ θάλασσα καί τοὺς ἐρμαφρόδιτους. Καί στίς δύο περιπτώσεις πιστευαν ὅτι μέ τὸν τρόπο αὐτὸ ἐζέπλεναν (καθάριζαν) τὴν πόλη ἀπὸ ἕνα ρύπο.

¹⁵⁵ Βλ. A. MAGDELAINE, ὁ. π., σ. 550.

¹⁵⁶ Βλ. TH. MOMMSEN, *Le droit pénal*, III, σ. 258-260.

¹⁵⁷ *Pauli Sent.* 5. 24 «*Lege de parricidiis tenetur qui patrem, matrem, avum, aviam, fratrem, sororem, patronum, patronam occiderit. Hi estis antea insuti culleo in mare praecipitabantur, hodie tamen vivi exuruntur vel ad bestias dantur*».

¹⁵⁸ Βλ. π.χ. Θεοδοσία, *An. Boll.* 16 (1897), σ. 128 – Ἐρμούλος καί Στρατόνικος, *An. Boll.* 89 (1971), σ. 18, 19, 36-39, 44 – Θαλλέλιος, *A. SS. Maii V*, σ. 181, 191, 193 – Ἰουλιανός, *LATYSEV II*, σ. 86 – Βλάσιος, *LATYSEV I*, σ. 334. Ἀφριανός καί Αἰδέσιος, *An. Boll.* 16 (1897), σ. 126-127, Μάμας, *ΙΩΑΝΝΟΥ: Ἁγ. Μνημεῖα*, σ. 344, Κυπριακαὶ Σπουδαί 30 (1966), σ. 134 – Καλλιστρατος, *Byz.* 53 (1983), σ. 328 – Παφνούτιος, *An. Boll.* 40 (1922), σ. 341-342, Παντελεήμων, *LATYSEV II*, σ. 220 – Σαβίνος, *LATYSEV I*, σ. 220 – Χρῦσανθος καί Δαρεῖα, *LATYSEV I*, σ. 260, *A. SS. Oct. XI*, σ. 481 – Φιλῆμων καί Ἀπολλώνιος, *A. SS. Mart. I*, σ. 899 – Κοδράτος, *Κυπριανός...*, *A. SS. Mart. II*, σ. 699 – Γόρδιος, *An. Boll.* 79 (1961), σ. 14 – Δονάτος, *Μακάριος...*, *A. SS. Maii V*, σ. 151.

ζουν ως «θάνατον βιαιότατον»¹⁵⁹.

Ἡ ἐκτέλεση τῆς ποινῆς γινόταν ὡς ἑξῆς: ἔβαζαν τὸν κατάδικο μέσα σέ σάκκο (culleus) ἀπὸ δέρμα ζώου ἢ λινό¹⁵⁹ μαζί με διάφορα ζῶα, κυρίως δηλητηριώδη ἔρπετά, καί ἄμμο. Ἐκλείναν καί ἀσφάλιζαν τὸν σάκκο με μολύβδο καί τὸν ἔρριχναν στά νερά. Ἄλλοτε ὁ σάκκος περιεῖχε μόνον ἄμμο¹⁶¹ ἢ ἦταν ἄδειος¹⁶². Ὁ Εὐσέβιος στοὺς Μάρτυρες Παλαιστίνης μνημονεύει μία μόνον περίπτωση ροena cullei, τὴν ὁποία περιγράφει με λεπτομέρειες. Στὴν πόλη Τυρίων ὁ νεαρός Οὐλπιανὸς «μετὰ δεινὰς αἰκίας μάστιγας τε χαλεπωτάτας ἅμα κυνὶ καὶ ἀσπίδι, τῷ ἰοβόλῳ ἔρπετῷ, ὠμοβοῖνῃ περιβληθεὶς δορᾷ, θαλάττῃ παραδίδοται»¹⁶³. Τὰ κείμενα τῶν μαρτυριῶν μᾶς πληροφοροῦν ὅτι ὀρισμένες φορές ὁ χριστιανὸς σωζόταν καί τὴν διάσωση αὐτῆ, ποὺ ὀφειλόταν σέ τυχαῖο γεγονός τὴν ἀποδίδουν σέ θεϊκὴ παρέμβαση¹⁶⁴.

Ὅταν δὲν ἔβαζαν τοὺς κατάδικους χριστιανούς σέ σάκκο τοὺς ἔρριχναν στά νερά ἀφοῦ προσαρτοῦσαν λίθους στά πόδια τους¹⁶⁵ ἢ στὸν τράχηλο¹⁶⁶. Ἄλλοτε τοὺς ἔρριχναν με δεμένα χέρια καί πόδια, ἀφοῦ προηγουμένως

¹⁵⁹ Βλ. Ἑρμούλος καὶ Στρατόνικος, An. Boll. 89 (1971), σ. 19, 36-39, 44.

¹⁶⁰ Βλ. Καλλίστρατος, Byz. 53 (1983), σ. 238-239.

¹⁶¹ Βλ. Φιλῆμων, Ἀπολλώνιος..., A. SS. Mart. I, σ. 899.

¹⁶² Βλ. Καλλίστρατος, Byz. 53 (1983), σ. 238, P. G. 115 στ. 888 - Φιλῆμων, Ἀπολλώνιος..., A. SS. Mart. I, σ. 899.

¹⁶³ Εὐσέβιος, Μάρτυρες Παλαιστίνης, 5. 1. - Ὁ ΤΗ. MOMMSEN, Le droit pénal, III, σ. 259-260 περιγράφει τὴν ἐκτέλεση τῆς ποινῆς αὐτῆς τὴν περίοδο τῆς Δημοκρατίας ὡς ἑξῆς: «D'après les récits que nous avons et qui nous rapportent vraisemblablement des mesures prises par les magistrats dans des cas concrets plutôt en vertu de leur bon plaisir qu' en vertu de dispositions légales, le condamné est tout d'abord flagellé, puis on lui enveloppe la tête avec une cape de peau de loup, on lui met des chaussures de bois, l'enferme dans un sac de peau de boeuf avec des serpents et autres animaux, le conduit au Tibre sur un char traîné par deux boeufs noirs et le précipite dans le fleuve».

¹⁶⁴ Ἡ περίπτωση τοῦ Καλλίστρατου εἶναι χαρακτηριστικὴ: «Ὁ δὲ σάκκος θεῖα τινὶ προμηθεῖα τῇ τῶν ὑδάτων φορᾷ πέτρας ὑφάλου ρήγματι προσπεσῶν διερράγη, τοῦ δικαίου καθάπερ ἐν κοιλίᾳ κήτους εἶσω τοῦτου προσευχομένου. Ἐμέλλε δὲ πάντως ὁ τῶν θαυμασιῶν Θεός, ὡσπερ τὸν Ἰωάνη πρότερον, οὕτω δὴ καὶ αὐτὸν διασώσασθαι. Δύο τοιγαροῦν δελφίνες... κατὰ νότου τε τὸν ἅγιον ὑπολαθόντες, μετεωρίζουσιν, εἶτα τῷ αἰγιαλῷ προσελθόντες... τῇ γῆ αὐτὸν ἀποτίθενται». Καλλίστρατος, P. G. 115 στ. 888.

¹⁶⁵ Βλ. Ἀγάτιος, P. G. 20 στ. 1480 - Ἀπφιανὸς καὶ Αἰδέσιος, An. Boll. 16 (1897), σ. 126-127.

¹⁶⁶ Βλ. Παντελεήμων, LATYSEV II, σ. 220, P. G. 115 στ. 468 - Χρῦσαθνος καὶ Δαρεία, LATYSEV I, σ. 260, A. SS. Oct. XI, σ. 481 - Ὁρέντιος, A. SS. Jun. IV, σ. 810, Synax. Eccl. CP. σ. 768 - Χριστόφορος, Synax. Eccl. CP., σ. 669 - Στὴν Κόρινθο μαζί με τὸν Παπία ἔρριξαν θίαια στὴ θάλασσα πολλὲς γυναῖκες ἀφοῦ εἶχαν δέσει στὸν τράχηλό τους πέτρες. Βλ. Κοδράτος, Κυπριανός..., A. SS. Mart. II, σ. 699.

τοὺς εἶχαν μαστιγώσει¹⁶⁷. Προσπαθοῦσαν με κάθε τρόπο νά βυθισθεῖ ἀμέσως ὁ χριστιανὸς ὥστε νά μὴν ἔχει τὴν δυνατότητα νά σωθεῖ. Ὁ Αὐρηλιανὸς διέταξε νά δέσουν στὸν τράχηλο τοῦ Μάμα μολύβδινη σφαῖρα καί ὕστερα νά τὸν ρίξουν στὴ θάλασσα¹⁶⁸. Τὸν Σαβίνο καί τοὺς συντρόφους του ἔρριξαν με δεμένο λίθο στά πόδια ἀπὸ τὸ πλοιάριο στὴ μέση τοῦ πελάγους¹⁶⁹. Μέσα σέ βάρκα ἔβαλλαν τὸν Θαλλέλειο καί τὴν ἄφησαν «μέσον πελάγους μόνη πρὸς μόνον περιφερέσθω»¹⁷⁰.

Ὁ Μαξιμιανὸς ἐπνιγε τοὺς χριστιανούς καί κυρίως τίς γυναῖκες στὸν ποταμὸ Ὁρόντη. Στὸν ἴδιο ποταμὸ ἔρριξαν καί τὸν Γόρδιο ἀφοῦ με ἐντολὴ τοῦ Μαξιμιανοῦ ἔδωσαν στὸν τράχηλό του «λίθον μυλίτην»¹⁷¹. «Μυλίτη λίθου» εἶχαν δέσει καί στὸν Παφνούτιο καί τὸν εἶχαν ρίξει στὸν ποταμὸ. Ὁ Παφνούτιος, ὅμως, τελικὰ δὲν πνίγηκε, ἀλλὰ «βληθεὶς εἰς τὸν ποταμὸν ἀνέπλευσεν σὺν τῷ μύλῳ ἐπάνω τοῦ ποταμοῦ καὶ οὕτως ἐκάθητο ἐπάνω τοῦ λίθου ὡς ἐπάνω πλοίου φερόμενος»¹⁷².

Ὁ τρόπος ἐκτελέσεως τοῦ Ἑρμούλου καί τοῦ Στρατόνικου δὲν ἦταν συνηθισμένος. Τοὺς ἔβαλλαν μέσα σέ σαργάνη (σχοῖνινο καλάθι) καί τοὺς ἔρριξαν στὸν Δούναβι. Ὁ Θεόδωρος Πρόδρομος στά τετραστικὰ του γιὰ τοὺς ἁγίους ὑπογραμμίζει τὸ ἀσυνήθιστο τοῦ τρόπου τῆς θανατώσεως τῶν δύο ἁγίων: ὁ Ἑρμούλος καί ὁ Στρατόνικος ἀνέβηκαν στὸν οὐρανὸ ἀπὸ νέα ὁδὸ, «καινὴ τρίβος»¹⁷³. Μὲ ἀσυνήθιστο τρόπο θανάτωσε ὁ Διοκλητιανὸς πέντε τεχνίτες. Διέταξε νά τοὺς κλείσουν ζωντανούς μέσα σέ γλωσσοκόμα (φέρετρα) μολύβδινα καί νά τὰ καταποντίσουν στὸν ποταμὸ¹⁷⁴.

Τὰ κείμενα τῶν μαρτυριῶν περιγράφουν πολλὲς καί ἀπάνθρωπες ποινὲς ποὺ ἐπιβλήθηκαν στοὺς χριστιανούς. Π.χ. μία ἀπὸ τίς συντρόφους τοῦ Σεβαστιανοῦ, τῆ Ζωή, κρέμασαν σέ ψηλὸ δένδρο καί ἀναψάν φωτιά. Πέθανε ἀπὸ τὸν δυσώδη καί πνιγηρὸ καπνὸ, προφανῶς ἀπὸ ἀσφυξία¹⁷⁵. Στά πόδια

¹⁶⁷ Βλ. Καλλίστρατος, P. G. 115 στ. 897 - Δονάτος, Μακάριος..., A. SS. Maii V, σ. 151. Βλ. ἐπίσης ΤΗ. MOMMSEN, Le droit pénal, III, σ. 259.

¹⁶⁸ Μάμας, ΙΩΑΝΝΟΥ: Ἀγ. Μνημεῖα σ. 344, Κυπριακαὶ Σπουδαὶ 30 (1966), σ. 134.

¹⁶⁹ Βλ. Σαβίνος, LATYSEV I, σ. 221.

¹⁷⁰ Θαλλέλειος, A. SS. Maii V, σ. 181-182.

¹⁷¹ Γόρδιος, An. Boll. 79 (1961), σ. 14 - Ὁ F. HALKIN παρατηρεῖ: «Diocletien faisait lier des pierres meulières au cou des esclaves du palais qu' on jetait à la mer (Lactance: De mortibus persecutorum, chap. 15). Dans son De mortibus persecutorum, chap. 50, Lactance raconte que la femme de Maximien fut précipitée dans l' Oronte, où elle-même, ou son mari, avait si souvent noyer des femmes vertueuses...», An. Boll. 79 (1961), σ. 14.

¹⁷² Παφνούτιος, An. Boll. 40 (1922), σ. 342.

¹⁷³ Βλ. Ἑρμούλος καί Στρατόνικος, An. Boll. 75 (1957), σ. 324, 89 (1971), σ. 19, 36-39.

¹⁷⁴ Βλ. Τέσσαρες ἐστεφανωμένοι, A. SS. Nov. III, σ. 778.

¹⁷⁵ Βλ. Σεβαστιανὸς καί σύντροφοι, P. G. 116 στ. 812.

καί στόν τράχηλο τοῦ Σευηριανοῦ ἔδεσαν λίθους πολὺ μεγάλους καί βαρεῖς καί τόν κρέμασαν μέ σχοινή ἀπό τό τεῖχος τῆς πόλεως. Βρῆκε ἔτσι ἀργό καί τραγικό θάνατο¹⁷⁶. Ἄλλους χριστιανούς τούς ἔρριχναν σέ κρημνούς¹⁷⁷, ἄλλους τούς ἔδεσαν σέ ἵππους, οἱ ὅποιοι τούς ἔσυραν ἐπάνω σέ τραχεῖς δρόμους, ὅπως π.χ. τόν Ἰππόλυτο καί τόν Ὀρέστη¹⁷⁸, ἄλλους τούς λιθοβολοῦσαν¹⁷⁹, καί ἄλλους τούς ἔβαζαν σέ λάκκο μέ ἀσβέστι¹⁸⁰ ἢ σέ ὄρυγμα πού τό κάλυπταν μέ λίθους¹⁸¹ ἢ μέ χῶμα¹⁸². Τά κείμενα μνημονεύουν καί τόν τόπο ὅπου ἄνοιγαν τά ὄρυγμα: γιά τόν Χρῦσανθο καί τήν Δαρεία στή Σα-

¹⁷⁶ Ὁ δούξ «τοῦτον ἐπί τό τεῖχος ἀνάγει καί δύο τινάς λίθους, τό μέγεθος μεγίστους, βαρεῖς τήν ὀλκῆν, τό μέν τοῦ τραχήλου, τό δέ τῶν ποδῶν ἐκδήσας, καί σχοινίῳ πάλιν τόν μάρτυρα διαζώσας μετέωρον ἀπό τοῦ τεύχους ἀφήσιν, ὅπως τῶ τῶν λίθων βάρει τῶν μελῶν διασπασθέντων αὐτῶ θιαίως τήν ψυχῆν ἀπορρήξῃ... Ἡ μὲν γάρ τῶν μελῶν διάπλασις τῆς οικείας ἀρμολογίας διεσπάτο καί τά ὀστά τῶν σαρκῶν ἐγυμνοῦτο...». Σευηριανός, P. G. 115 στ. 648-649, A. SS. Sept. III, σ. 362.

¹⁷⁷ Βλ. Νίκων, A. SS. Mart. III, σ. 21*-22*.

¹⁷⁸ Ἔδεσαν τόν Ἰππόλυτο ἀπό τά πόδια στούς τραχήλους δύο ἀγρίων ἵπων καί τούς ἐξαπέλυσαν νά τρέχουν σέ τραχεῖς καί ἀκανθώδεις τόπους. Οἱ ἵπποι «ἐξαρπάσαντες σφοδροτάτη καί ἀκαθέκτω τῇ ὀρμῇ τόν Ἰππόλυτον, καί ὅδε κάκεισε αὐτόν περιέλοντες, τό σῶμα αὐτοῦ ταῖς πέτραις καί κατετιρώσκετο. Οὕτως, οὖν αὐτοῦ θιαίως συρομένου κατὰ τῶν πετρῶν, τήν ψυχῆν τῶ θεῷ ἐναπέθετο...». Ἰππόλυτος, An. Boll. 100 (1982), σ. 60, ΛΑΤΥΣΕΝ II, σ. 265-266, Inédits, byzantins, σ. 299 – Ἔδεσαν τά χέρια τοῦ Ὀρέστη μέ σιδερένιες ἀλυσίδες στά πόδια ἀγρίου ἵπου. Οἱ στρατιῶτες μαστίγωσαν τόν ἵππο καί τόν ἀφήσαν νά φύγει. Ἔτσι ὁ Ὀρέστης «ἐπί μήκιστον ἀφεστηκός τόπου διάστημα, σταδίου σχεδόν που ρπ', ἀπό πόλεως Τυανέων μέχρι χώρου τινός, ἐπιχωρίως καλουμένου Βάτου, ἐνθα συρμῶ θιαιστάτῳ τῶ τοῦ ἀγριωτάτου ἵπου δρόμῳ παρουσιάσας, εἰς χεῖρας θεοῦ παρατιθησι τό πνεῦμα». Ὀρέστης, ΙΩΑΝΝΟΥ: Ἁγ. Μνημεῖα, σ. 337.

¹⁷⁹ Βλ. Τρόφιμος καί Θαλλός, ΛΑΤΥΣΕΝ I, σ. 267, Menaea Mart. 11 – Ὀλίθια (ἢ Λίθια), Εὐτροπία, Λεωνίς, An. Boll. 76 (1958), σ. 312-314. Ἡ Εὐτροπία καί ἡ Λεωνίς «... τῶν λίθων γάρ νηφετοῦ δίκην ἐκριπτομένων, ὀστά συνετριβοντο, ἴνες ἐσπῶντο, ὀδόντες φατωμάτων ἐξερριζοῦντο, ὀφθαλμοὶ ἐξωρῦσσοντο καί πᾶν μέλος ᾗδει τοῖς στίγμασι». – Γιά τόν λιθοβολισμό βλ. A. S. PEASE, Stoning among the Greeks and the Romans, ἐν TAPH A 38 (1907), σ. 5-18, G. GLOTZ ἐν D. A. G. R. s.v. lapidatio – A. W. LINTOTT, Violence in Republic Rome, Oxford 1968, σ. 6-8.

¹⁸⁰ Βλ. Κάρπος, Παῦλος, P. G. 115 στ. 125.

¹⁸¹ Βλ. Ἰουλιανή καί Παῦλος, ΛΑΤΥΣΕΝ I, σ. 183 – Χρῦσανθος καί Δαρεία, ΛΑΤΥΣΕΝ I, σ. 261, A. SS. Oct. XI, σ. 483 – Φιλήμων, Ἀπολλώνιος, A. SS. Mart. I, σ. 898 – Σαράντα μάρτυρες, An. Boll. 40 (1922), σ. 333, 341.

¹⁸² Βλ. Θεόπεμπος καί Θεωνάς, J. Ö. B. 30 (1981), σ. 155 – Ὁ Διοκλητιανός διέταξε νά ρίξουν τόν ἡγεμόνα Θηβαΐδας σέ ὄρυγμα καί μετά «ἐπιχωσθῆναι τό ὄρυγμα. Τοῦτων πάντων γενομένων ἐκέλευσεν ἐπάνω τοῦ χάσματος τοῦ χωσθέντος τεθῆναι τόν θρόνον αὐτοῦ...». Φιλήμων, Ἀπολλώνιος, A. SS. Mart. I, σ. 898.

λαρία ὁδοῦ¹⁸³ καί γιά ἄλλους ἔξω ἀπό τήν πόλη¹⁸⁴. Ἐάν οἱ κατάδικοι ἦταν πολλοί ἔμπαιναν στό ὄρυγμα ὅλοι μαζί ἀνάλογα μέ τόν ἀριθμό. Τετρακόσιοι χριστιανοί εἶχαν καταδικασθεῖ σέ αὐτή τήν ποινή. Ὁ δικαστής ἔδωσε ἐντολή νά ἀνοιχθοῦν τέσσαρα ὄρυγμα καί νά μποῦν ἀνά ἑκάτο¹⁸⁵. Πρὶν θάλουν τόν ἡγεμόνα Θηβαΐδας στό ὄρυγμα ἔδεσαν τά χέρια του καί τά πόδια του μέ σιδερένιες πέδες καί κρέμασαν στόν τράχηλό του «μυλικό λίθο»¹⁸⁶.

Ἄλλη ποινή πού ἐπέφερε τόν θάνατο ἦταν ἡ συντριβή τῶν σκελῶν, τῶν κνημῶν¹⁸⁷. Κοντά στή θάλασσα μέ ρόπαλα ἔθλασαν τά σκέλη τῶν σαράντα μαρτύρων καί τοῦ Ἀδριανοῦ καί τῶν συντρόφων του μέ σιδερένιους μοχλοῦς μέσα στή φυλακή. Οἱ σύντροφοι τοῦ Ἀδριανοῦ ἄπλωναν τά πόδιά τους ἐπάνω σέ χάλκινο ἄκμων καί οἱ δῆμοι προχωροῦσαν στό ἔργο τους. Ἡ Ναταλία μέ τά ἴδια της τά χέρια τοποθέτησε τά πόδια καί τό χέρι τοῦ συζύγου της Ἀδριανοῦ ἐπάνω στόν ἄκμων καί «δυνάμει μεγάλη κρούσαντες ἀπέτεμον αὐτοῦ τούς πόδας, συντρίψαντες τά κῶλα αὐτοῦ. Καί ἐπιδούς τήν χεῖρα, ἐπέθηκε τῶ ἄκμωνι. Κρούσαντες δέ ἀπέτεμον αὐτήν. Καί εὐθέως παρέδωκε τήν ψυχῆν αὐτοῦ. Περιόντες δέ τούς ἄγιους οἱ δῆμοι, τῶ ἄκμωνι καί τῶ μοχλῶ κατέκλων αὐτῶν τά σκέλη... καί ἕκαστος παρεδίδου τὰς ψυχὰς τῶ Θεῷ»¹⁸⁸.

Τά κείμενα τῶν μαρτυριῶν μνημονεύουν δύο ἀκόμη ποινές: τήν δηλητηρίαση καί τό λιμό. Ὁ Θεόπεμπος καταδικάσθηκε νά δηλητηριασθεῖ μέ φάρμακα καί ὁ Λουκιανός σέ «μακρόν λιμόν» μέσα στή φυλακή¹⁸⁹. Μνημονεύουν, ἐπίσης, καί μία ὁμαδική θανάτωση. Χριστιανοί, ἄνδρες καί γυναῖκες, εἶχαν συγκεντρωθεῖ σέ ἓνα σπήλαιο γιά τό μνημόσυνο τοῦ Χρῦσανθου καί τῆς Δαρείας. Ὁ Νουμεριανός ἔδωσε ἐντολή «ἀνοικοδομηθῆναι καί ἐμφραγῆναι τήν εἴσοδον τοῦ σπηλαίου. Παραχρῆμα γέγονε τοῦτο· καί λαξύσαντες κύκλῳ ἄνωθεν τόν τόπον, ἐπαφήκαν κατ' αὐτῶν γῆν καί μετασχόντες πάντες... ἐτελεύτησαν»¹⁹⁰.

¹⁸³ Βλ. Χρῦσανθος καί Δαρεία, A. SS. Oct. XI, σ. 483.

¹⁸⁴ Βλ. Φιλήμων, Ἀπολλώνιος, A. SS. Mart. I, σ. 898 – An. Boll. 40 (1922), σ. 333, 341.

¹⁸⁵ Βλ. Φιλήμων, Ἀπολλώνιος, An. Boll. 40 (1922), σ. 341.

¹⁸⁶ Βλ. Φιλήμων, Ἀπολλώνιος, A. SS. Mart. I, σ. 898.

¹⁸⁷ Βλ. Ἀδριανός, Ναταλία, ΛΑΤΥΣΕΝ II, σ. 323-324, A. SS. Sept. IV, σ. 227-228, Κούιντος, ΛΑΤΥΣΕΝ II, σ. 142 – Σαράντα μάρτυρες, ΛΑΤΥΣΕΝ I, σ. 214, 346.

¹⁸⁸ Ἀδριανός, Ναταλία, ΛΑΤΥΣΕΝ II, σ. 324, A. SS. Sept. IV, σ. 227-228.

¹⁸⁹ Θεόπεμπος καί Θεωνάς, J. Ö. B. 30 (1981), σ. 154, Menaea Jan. 5 – Λουκιανός, Menaea Oct. 15.

¹⁹⁰ Βλ. Χρῦσανθος καί Δαρεία, A. SS. Oct. XI, σ. 483, ΛΑΤΥΣΕΝ I, σ. 262.

Ἐκτός ἀπό τὴν θανατικὴ ποινὴ οἱ Ῥωμαῖοι ἐπέβαλλαν στοὺς χριστιανούς καὶ ἄλλες ποινές. Πολλοὶ καταδικάσθηκαν σὲ καταναγκαστικά ἔργα στὰ μεταλλεῖα¹⁹¹. Τὰ καταναγκαστικά ἔργα, ποινὴ ἄγνωστη ἐπὶ Δημοκρατίας, ἐμφανίσθηκαν τὴν περίοδο τῆς Ἡγεμονίας. Ὑπάρχουν τρία εἶδη: τὰ μεταλλεῖα, τὰ ἰσόβια καταναγκαστικά ἔργα καὶ τὰ πρόσκαιρα. Ἡ καταδίκη στὰ μεταλλεῖα θεωρεῖται ὅτι εἶναι ὁ πιό αὐστηρὸς τρόπος καταστολῆς μετὰ τὸν θάνατο¹⁹². Εἶναι ἰσόβια, ἐπιβάλλεται σὲ ἄνδρες καὶ γυναῖκες ἀνεξαρτήτως ἡλικίας. Ἐπέφερε τὴν ἀπώλεια τῆς ἐλευθερίας (capitis deminutio maxima) μὲ ὅλες τὶς συνέπειες, περιουσιακές καὶ ἄλλες. Οἱ καταδικοὶ εἶχαν τὴν μεταχείριση τῶν servi roepae πού ἀνήκαν στὸ κράτος. Τοὺς ξυρίζαν τὸ μισὸ κεφάλι καὶ τοὺς στιγματίζαν μὲ φωτιά. Ἐκτελοῦσαν τὴν ἐργασία δεμένοι μὲ ἄλυσίδες καὶ κάτω ἀπὸ στρατιωτικὴ ἐπίβλεψη¹⁹³. Ὁ Εὐσέβιος στοὺς Μάρτυρες Παλαιστίνης ἀναφέρει πολλὰ καταδίκες χριστιανῶν στὰ μεταλλεῖα.

Ὁ Βαλεριανὸς στὶς διατάξεις τῶν ἐτῶν 257 καὶ 258 ὄριζε ὡς ποινὴ γιὰ τοὺς κληρικούς τὸν περιορισμὸ (deportatio), τὸν ἐκτοπισμὸ δηλαδὴ συνήθως σὲ νῆσο¹⁹⁴. Εἶναι ποινὴ κεφαλικὴ¹⁹⁵ καὶ ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀπώλεια ὄχι τῆς ἐλευθερίας, ἀλλὰ τῆς πολιτείας (capitis deminutio media) καὶ τῆς περιουσίας¹⁹⁶. Ὁ Μαξιμιανὸς περιόρισε τὸν Φιλέταιρο καὶ τὶς παρθένους πού τὸν ἀκολουθοῦσαν στὴν Προικόννησο, τόπο περιορισμοῦ ἀπὸ παλῆ ἀπου «ἐπεινοήθη παρὰ τῶν παλαιῶν Βασιλέων ἔργον ἄξιον καταδικῶν, λίθους τέμνειν καὶ κόρακα ἐπιθεῖσθαι σιδηρῶν τῶ νώτῳ τῶν ἐξοριζομένων, καὶ οὕτω κατὰ μικρὸν τὰ τῶν κατακρίτων τέμνεσθαι μέλη...»¹⁹⁷. Ὁ Φιλέταιρος ἦταν μὲ δεσμὰ καὶ κλοιὸ καὶ ὁ αὐτοκράτωρ εἶχε δώσει ἐντολὴ ἂν μὲν ἄλλαζε ἀπόψεις νὰ τοῦ ἀφαιρέσουν τὰ δεσμὰ, ἀλλοιῶς «οὕτως σεσιδηρωμένον ἀκαταστήσαι τῇ νήσῳ». Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐξορία ἐπιβαλλόταν ὡς ποινὴ στοὺς χριστιανούς. Ἡ ἐξορία ἦταν ὁ περιορισμὸς τοῦ δικαιώματος

¹⁹¹ Στὴ Θηβαῖδα εἶχαν καταδικασθεῖ πολλοὶ «εἰς τὰ αὐτόθι μέταλλα διὰ Χριστόν». Ἀντωνῖνος, Ζεθινῶς..., Ρ. Γ. 20, στ. 1492 – Στὴν Παλαιστίνην ὁ δικαστὴς καταδίκασε τοὺς συντρόφους τῆς Θεοδοσίας «ὄμοι πάντας τοῦ κατὰ Παλαιστίνην χαλκοῦ μέταλλοις». Θεοδοσία, An. Boll. 16 (1897), σ. 128 – Καὶ ὁ Αἰδέσιος καταδικάσθηκε «τοῖς κατὰ Παλαιστίνην χαλκοῦ μέταλλοις». Ἀφριανὸς καὶ Αἰδέσιος, Εὐσέβιος Μαρτ. Παλ. 5. 2.

¹⁹² Pauli Sent. 5.17.3.

¹⁹³ D. 48.19.8, 10, 23, 28. – Th. Mommsen, Le droit pénal, III, σ. 292-295.

¹⁹⁴ D. 48.22.7.

¹⁹⁵ D. 48.19.28 – Pauli Sent. 5.17.3.

¹⁹⁶ D. 48.22.6 – 48.22.14.

¹⁹⁷ Βλ. Φιλέταιρος καὶ Εὐθῖωτος, A. SS. Maii IV, σ. 319, Menaea Dec. 30.

ἐπιλογῆς τοῦ τόπου διαμονῆς¹⁹⁸. Διοικητὴς ἐπαρχίας μὲ ἐπιστολὴ τοῦ ἐνημερώνει τὸν καίσαρα ὅτι δὲν μπόρεσε νὰ μεταπέσει τοὺς χριστιανούς πού ἐμφανίσθηκαν στὸ βῆμα τοῦ καὶ «ἐξελαύνειν τῶν πόλεων περὶ πολλοῦ ἐποιούμεθα». Καὶ ὅσους μετανοοῦσαν καὶ προσέφεραν θυσίες τοὺς δεχόταν καὶ πάλι, ὅσους ὁμως «ἀνιάτως ἔχοντας διενευνόμενος εὕρισκον, τούτους αἰκίζειν, ἀνασταυροῦν, ὄνυξι ξέειν, πᾶσι τρόποις κολάζειν κατὰ τοὺς κειμένους νόμους οὐκ ἡμελήσαμεν...»¹⁹⁹.

Ἡ δήμευση, παρεπομένη συνήθως ποινὴ, ἀκολουθεῖ τὴν κεφαλικὴ²⁰⁰. Στὰ κείμενα τῶν μαρτυριῶν ἀναφέρεται σπάνια. Ὁ Δέκιος π.χ. ἐπιτρέπει νὰ ὑποστῇ ὁ Ἰππόλυτος κεφαλικὴ ποινὴ²⁰¹ καὶ νὰ δημευθεῖ ἡ περιουσία του. Πάντως δήμευσις τῶν περιουσιῶν τῶν χριστιανῶν κυρίως στὴ διάρκεια τοῦ Μεγάλου Διωγμοῦ πρέπει νὰ ἔγιναν πολλές. Αὐτὸ προκύπτει ἀπὸ τὴν διάταξη τοῦ Μαξιμίνου, ὁ ὁποῖς ὄρισε ὅτι ὅσα χωριά ἢ οἰκίαι εἶχαν δήμευθεῖ, καὶ ἂν ἀκόμη εἶχαν πουληθεῖ ἢ δωρηθεῖ, θὰ ἐπιστρέφονταν στὴν Ἐκκλησία²⁰² καὶ τοὺς ἰδιοκτῆτες τοὺς.

Ποινὴ πού συχνὰ ἐπιβαλλόταν στὶς χριστιανές ἦταν ὁ ἐγκλεισμὸς σὲ πορνεῖο²⁰³. Οἱ δικαστὲς ἐπέβαλλαν τὴν ποινὴ αὐτὴ μετὰ ἀπὸ διαταγὴ τῶν

¹⁹⁸ D. 48.22.5 «Exilium triplex est: aut certorum locorum interdictio, aut lata fuga, ut omnium locorum interdicatur prater certum locum, aut insulae vinculum, id est relegatio in insulam». – Γιὰ τὴν ἐξορία, τὸν περιορισμὸ καὶ τὶς διαφορὲς μεταξὺ τῶν δύο ποινῶν βλ. Th. Mommsen, Le droit pénal, III, σ. 301-303, 309-329, U. Brasiello, La repressione penale, σ. 272-323. Βλ. ἐπίσης, G. Crifo, Exilica causa, quae adversus exulem agitur. Problemi dell' aqua et ignis interdictio, ἐν Du châtement dans la cité, σ. 453-497, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

¹⁹⁹ Βλ. Κυπριανὸς μάγος, Ρ. Γ. 115 στ. 878.

²⁰⁰ D. 48.20.1 – Th. Mommsen, Le droit pénal, III, σ. 358-365.

²⁰¹ Μετὰ τὶς ἐπανελημμένες ἐξετάσεις καὶ τὰ θασανιστήρια ὁ Δέκιος «Βαλεριανῶ προφέκτω τῶν αὐτοῦ συγκαθηδρῶν ἐπιτρέπει πᾶσαν τὴν οὐσίαν τοῦ μάρτυρος ἀφελεῖν, καὶ τῶ θασιλικῶ φύσκῳ προσενεγκεῖν, εἴτα τὸν Ἰππόλυτον πικρῶ ἀπολέσαι μόρφ». Ἰππόλυτος, An. Boll. 100 (1882), σ. 58.

²⁰² Εὐσέβιου, Ἱστορία 9.10.11. «Ἴνα μέντοι καὶ μείζων γένηται ἡ ἡμετέρα δωρεά, καὶ τοῦτο νομοθετησάι κατηξιώσαμεν ἵνα εἴ τινες οἰκίαι καὶ χωρία < ἄ > τοῦ δικαίου τοῦ τῶν Χριστιανῶν πρό τούτου ἐτύγχανον ὄντα, ἐκ τῆς κελύσεως τῶν γονέων τῶν ἡμετέρων εἰς τὸ δίκαιον μετέπεσαν τοῦ φύσκου ἢ ὑπὸ τινος κατελήφθη πόλεως, εἴτε διάπρασις τούτων γεγένηται εἴτε εἰς χάρισμα δέδοται τινι, ταῦτα πάντα εἰς τὸ ἀρχαῖον δίκαιον τῶν Χριστιανῶν ἀνακληθῆναι ἐκελεύσαμεν, ἵνα καὶ ἐν τούτῳ τῆς ἡμετέρας εὐσεβείας καὶ τῆς προνοίας αἰσθησιν πάντες λάθωσιν».

²⁰³ Βλ. Λουκία, Varia graeca sacra σ. 92, Classica et Mediaevalia 17 (1956), σ. 74 – Θεοδώρα καὶ Δίδυμος, A. SS. April. III, σ. LXIV – Ἰουλιανὴ καὶ Παῦλος, Latyſev I, σ. 183 – Χρυσανθος καὶ Δαρεία, Latyſev I, σ. 260, A. SS. Oct. XI, σ. 482 – Ἀγάπη, Εἰρήνη καὶ Χιόνη, Musurillo σ. 290 – Χαριτίνη, Ρ. Γ. 115, στ. 1004.

αυτοκρατόρων που όριζε «τάς αεί παρθένους ἢ θύειν τοῖς θεοῖς, ἢ εἰς ὕβριν παραδίδοσθαι»²⁰⁴. Οἱ χριστιανές πίστευαν ὅτι δέν ἐπρόκειτο γιά πορνεία, γιατί ὁ ἐγκλεισμός στό πορνεῖο δέν ἦταν ἀποτέλεσμα τῆς δικῆς τους βουλήσεως, ἀλλά τῆς βίας τοῦ δικαστή²⁰⁵. Ἐπιφορτισμένοι μέ τήν ἐκτέλεση τῆς ποινῆς αὐτῆς ἦταν οἱ δημοτικοί ἄρχοντες, οἱ ὁποῖοι καί παρείχαν ἐλάχιστη τροφή στή χριστιανή²⁰⁶. Δέν ἐπιτρεπόταν νά καταδικασθοῦν σέ αὐτή τήν ποινή οἱ εὐγενεῖς γυναῖκες. Ἐάν ὁ δικαστής ἀπό ἀγνοια ἐπέβαλλε τήν ποινή αὐτή διέτασσε νά μήν ἐκτελεσθεῖ ὅταν μάθαινε τήν κοινωνική κατάσταση τῆς καταδίκου. Αὐτό, ὅμως, δέν γινόταν πάντα²⁰⁷.

Στούς χριστιανούς ἐπέβαλλαν διάφορες ἀτιμωτικές ποινές. Ὁ Μαξιμιανός π.χ. ἀπειλεῖ τόν Γόρδιο ὅτι ἂν δέν θυσιάσει «*παραδώσω σε τῷ γυναικίῳ τῶν λαναρίων εἰς αἰσχύνην*». Ὁ Γόρδιος παρέμεινε ἀκλόνητος καί καταδικάσθηκε «*τῷ γυναικίῳ*»²⁰⁸.

Πολλοί δούλοι ἦταν ὀπαδοί τοῦ χριστιανισμοῦ. Ὅταν οἱ κύριοι τους τό μάθαιναν ἢ δέν ἀντιδρούσαν ἢ ἐπαιρναν διάφορα μέτρα ἐναντίον τους. Συνήθως τούς ἐδιώχναν ἀπό τά σπίτια τους. Τήν Σαβίνα π.χ. ἡ κυρία της «*δεσμοῖς καθυποβαλοῦσα τοῖς ὄρεσιν αὐτήν ὑπερώρισεν*»²⁰⁹.

²⁰⁴ Βλ. Θεοδώρα καί Δίδυμος, Α. SS. April. III, σ. LXIII.

²⁰⁵ Ἡ Θεοδώρα π.χ. λέει στό δικαστή «*Νομίζω μή ἀγνοεῖν σε, ὅτι ὁ Θεός προαιρέσεώς ἐστιν, τήν γάρ προαιρέσίν μου τήν σώφρονα οἶδεν ὁ Θεός εἰ δέ ἀναγκάζεις με τοῦτο ποιῆσαι καί ἐκπορνευθῆναι, οὐκ ἐστίν τοῦτο πορνεία ἀλλά θία*». Καί συνεχίζει «*Καί πρό τούτου εἰπόν σοι, ὅτι ὁ Θεός προαιρέσεως τυγχάνει... ὄθεν καί ἀναγκαζομένη τοῦτο ποιεῖν, οὐχ ἠγοῦμαι πορνείαν· εἰ γάρ καί τήν κεφαλὴν μου θελήσης ἐκκόψαι, ἢ χεῖρα, ἢ πόδα, ἢ ὄλον τό σῶμα καταλύσαι, τοῦτο βίας σοι συνεργούσης ποιεῖς· ὄθεν καί τό ἐκπορνευθῆναι με, ὡς σύ λέγεις, οὐ τῆς ἐμῆς προαιρέσεώς ἐστίν, ἀλλά τῆς σῆς βίας...*», Θεοδώρα καί Δίδυμος, Α. SS. April. III, σ. LXIII.

²⁰⁶ Ὁ ἡγεμών Δουλικήτιος ἐκδίδει τήν ἀκόλουθη ἀπόφαση γιά τήν Εἰρήνη: «... σύ δέ, ἐπεὶ αἰτία γεγένησαι καί πρότερον τῆς φυγῆς καί τῆς τῶν γραμμάτων τούτων καί διφθερῶν ἀποκρύψεως, ἀπαλλαγῆναι τοῦ βίου οὐ τῷ αὐτῷ τρόπῳ σε κελύω ἀθρώως, ἀλλά διά τῆς ἐπαρηξέως τῶν ἀγορανόμων τῆς πόλεως ταύτης καί Ζωσίου τοῦ δημοσίου εἰς πορνεῖον στήναι γυμνήν κελύω, λαμβάνουσιν ἐκ τοῦ παλατίου ἕνα ἄρτον μόνον, μή ἐπιτρεπόντων τῶν ἀγορανόμων ἀναχωρεῖν σε», Ἀγάπη, Εἰρήνη καί Χιόνη, MUSURILLO σ. 290.

²⁰⁷ Ὁ ἡγεμών καταδίκασε τήν μητέρα τοῦ Ἰουλιανοῦ, Ἀσκληπιοδώρα, σέ πορνεῖο. Ὅταν πληροφορήθηκε «*παρά τῆς τάξεως, ὡς εὐγενῆς ἐστι καί διατάγματα βασιλικά ἐπιφέρεται, ταύτη συντηροῦντα τό ἀκατάπληκτον, τοῦτο μέν οὐ ποιεῖ...*». Ἰουλιανός, LATYSEV II, σ. 86 – Παρά, ὅμως, τήν εὐγενική της καταγωγή ἡ Θεοδώρα καταδικάσθηκε σέ πορνεῖο. Θεοδώρα καί Δίδυμος, Α. SS. April. III, σ. XIV.

²⁰⁸ Γόρδιος, An. Boll. 79 (1961), σ. 8-9. – Γιά τά «*γυναικεία*» ἢ τά αυτοκρατορικά ἐργαστήρια (ὕφαντήρια) ἐρίου βλ. L. ROBERT ἐν Cahiers archéologiques 8 (1956), σ. 28-36, R. E. G. 1958, σ. 269-270, no 316.

²⁰⁹ Βλ. Πιόνιος, MUSURILLO, σ. 146. ,

Σπανιώτατα ὁ αυτοκράτωρ, γιά λόγους προφανῶς πολιτικῆς σκοπιμότητος ἢ ὅταν δέν ὑπῆρχε αἰτία γιά τήν ἐπιβολή ποινῆς, ἀποφάσιζε νά μήν ὑποστῆ ὁ χριστιανός καμία ποινή. Εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ ἐπισκόπου Ἀκακίου²¹⁰.

Τά κείμενα τῶν μαρτυρίων μνημονεύουν τίς ποινές καί τά *supplices* ἡ πού ὑπέστησαν οἱ χριστιανοί ἀνεξάρτητα ἀπό τήν κοινωνική τους θέση. Οἱ διατάξεις τοῦ Βαλεριανοῦ ὄριζαν ὅτι οἱ *honestiores* ἔχαναν τά ἀξιώματά τους καί ἐάν ἐπέμεναν καταδικάζονταν σέ θάνατο. Τά ἴδια ὄρισε στή συνέχεια καί ὁ Διοκλητιανός. Ἐφ' ὅσον, λοιπόν, ἔχαναν τά ἀξιώματά τους οἱ χριστιανοί ἦταν δυνατόν νά καταδικασθοῦν σέ ὅποιαδήποτε πλέον ποινή. Ὁ δικαστής κατά τήν διάρκεια τῆς δίκης προειδοποιούσε τόν χριστιανό ὅτι ἂν ἐξακολουθοῦσε νά ἀρνεῖται νά θυσιάσει θά ἔχανε τά προνόμιά του καί θά τιμωρεῖτο «*ὡς εἰς τῶν κακούργων*»²¹¹ ἢ τοῦ ὑπενθύμιζε ὅτι στό δικαστήριό του δικάζονταν ληστές καί ἱερόσυλοι καί ὄχι ἄνθρωποι ἐλεύθεροι καί εὐγενεῖς²¹². Ἐξ ἄλλου οἱ χριστιανοί πολλές φορές ἀπό τήν στιγμή πού ὁμολογοῦσαν καί ἀρνοῦνταν νά θυσιάσουν μετά ἀπό ἐντολή ἡγεμονική ἔπαυαν νά ἔχουν τά ἀξιώματα καί προνόμιά τους²¹³. Ἀπό ἐκείνη τήν στιγμή ὁ δικαστής μπορούσε νά τούς ἐπιβάλλει βασανιστήρια καί ὅποιαδήποτε τιμωρία.

Οἱ συντάκτες τῶν ἀγιολογικῶν κειμένων ἀναφέρουν ὅτι σέ ὀρισμένες περιπτώσεις ὁ χριστιανός καταδικάζονταν ὡς ἔνοχος διαφόρων ἐγκλημάτων πού δέν ἀναφέρονται στίς διατάξεις θάσει τῶν ὁποίων εἶχε συλληφθεῖ καί δικασθεῖ. Τόν κατηγοροῦσαν καί καταδίκασαν κυρίως ὡς ἔνοχο μαγείας²¹⁴, ἀνυπακοῆς στίς αυτοκρατορικές διατάξεις, βλασφημίας κατά τῶν θεῶν καί τῶν ἡγεμόνων, ἀντιστάσεως κατά τῶν ἀρχῶν, στάσεως, ἀταξίας. Ὡς πρός

²¹⁰ Ὁ ἡγεμών Μαρκιανός «*τῷ Δεκίῳ τά περὶ Ἀκακίου γνωρίζει, στείλας αὐτῷ καί τά κατά τήν ἐξέτασιν ὑπομνήματα. Τοῦ δέ διά γραμματίων τῷ ἄρχοντι τήν ἀπόλυσιν τοῦ ἀγίου γνωρίσαντος, ἀφήσιν τόν ἅγιον ἐκεῖνος τῆς φυλακῆς*». Ἀκάκιος ἐπίσκοπος, LATYSEV I, σ. 300.

²¹¹ Μύρων, LATYSEV II, σ. 304.

²¹² Παφνούτιος, An. Boll. 40 (1922), σ. 334.

²¹³ «*Μαξιμιανός αυτοκράτωρ ἐκέλευσεν πάντας τούς μή βουλομένους ἐπιθῆσαι τοῖς θεοῖς τήν τιμὴν τῆς στρατείας καταλιπόντας ἀναχωρῆσαι τοῦ παλατίου. Πολλῶν τοίνυν ριψάντων τὰς ζώνας, ὄρῃ Μαξιμιανός ὁ βασιλεὺς Γόρδιον μετά πολλῆς χαρᾶς ἀποτεμόντα τήν ζώνην ἑαυτοῦ καί εἰς τό ἔδαφος ρίψαντα...*». Γόρδιος, An. Boll. 79 (1961), σ. 8-9. Βλ. καί J. – P. CALLU, Le jardin des supplices au Bas-Empire, σ. 338 ὑποσ. 108.

²¹⁴ Εἶναι πολλές οἱ περιπτώσεις. Βλ. π.χ. Ἰουλιανός καί Βασίλισσα, An. Boll. 98 (1980), σ. 276-277. – Βλ. ἐπίσης E. LE BLANT, Recherches sur l' accusation de magie dirigée contre les premiers chrétiens, ἐν Mémoires de la Société impériale des Antiquaires de France, 1869, σ. 1-36.

τήν μαγεία ὁ δικαστής μπορούσε νά ἐπιβάλλει *summa supplicia* σέ ὄλους, *honestiores* καί *humiliores*²¹⁵. Εἶχε ἀκόμη τή δυνατότητα νά ἐπιβάλλει ὁποιαδήποτε ποινή κατά βούληση. Εἶναι χαρακτηριστική ἡ ἀπάντηση τοῦ Διοκλητιανοῦ στόν διοικητή Αἰγύπτου, ὁ ὁποῖος τόν εἶχε ρωτήσῃ τί ποινές ἔπρεπε νά ἐπιβάλλει στόν Ἰουλιανό. Ὁ αὐτοκράτωρ μέ ἐπιστολή του ὄρισε τίς ποινές καί πρόσθεσε ὅτι ἂν ὁ Ἰουλιανός ἦταν ἔνοχος μαγείας ὁ δικαστής ἦταν ἐλεύθερος νά ἐπιβάλλει ὁποιαδήποτε ποινή ἤθελε²¹⁶. Τό γεγονός ὅτι τά μαρτύρια μᾶς πληροφοροῦν ὅτι πολλοί χριστιανοί κατηγορήθηκαν ὡς μάγοι δίνει λαβή νά ὑποθέσωμε ὅτι ἡ κατηγορία αὐτή ἦταν ἐνας εὐσχημος τρόπος γιά νά παρακαμφθοῦν τά προνόμια τῶν *honestiores*, ὅταν οἱ διατάξεις δέν πρόβλεπαν ὅτι ὁ χριστιανός ἔχανε τά προνόμιά του, καί νά ἐπιβληθοῦν τά *summa supplicia*. Μέ τόν τρόπο αὐτό προσπαθοῦσαν νά φοβίσουν τοὺς ἄλλους χριστιανούς καί νά τοὺς ἐξαναγκάσουν νά συμμορφωθοῦν στίς αὐτοκρατορικές διατάξεις. Μπορεῖ, ὅμως, νά διατυπωθεῖ καί ἄλλη ὑπόθεση. Ἡ ἀπόσταση τῆς ἐπαρχίας ἀπό τήν Ρώμη συνέβαλλε στό νά διατυπώνεται εὐκόλα ἡ κατηγορία μαγείας. Ὁ δικαστής ἔπρεπε νά παραπέμψει ἢ νά ρωτήσῃ τόν αὐτοκράτορα στή Ρώμη τί ποινή ἔπρεπε νά ἐπιβάλλει σέ κατηγορούμενο χριστιανό πού ἀνήκε στούς *honestiores*. Ἡ διαδικασία αὐτή θά ἔπαιρνε πολύ χρόνο. Ἡ καταδίκη, ὅμως, γιά μαγεία τοῦ ἔδινε τήν εὐχέρεια νά ἐπιβάλλει ὁποιαδήποτε ποινή ἤθελε.

²¹⁵ Ὁ. π., σ. 81.

²¹⁶ Ἰουλιανός καί Βασίλισσα, *An. Boll.* 98 (1980), σ. 276.

Καλλιόπη Ἄλκ. Μπουρδάρα

**ΤΟ ΔΙΚΑΙΟ
ΣΤΑ ΑΓΙΟΛΟΓΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ**